

Олександр
Довженко

ЗАЧАРОВАНА
Десна

А. Довженко

Oleksandr Dovženko

Začarovana Desna

V siomu korotkomu narysi avtobiografičného kinoopovidannia avtor pospišaje zrobyty vidrazu dejaki vyznannia: v joho real'nyj povsiakdennyj svit ščo ne deń, to častiše počynajut' vtorhatysia spohady.

Ščo vyklykaje jich? Dovhi roky rozluky z zemleju baťkiv, čy to vže tak položeno liudyni, ščo prychoďt' čas, koly vyvčeni v davno mynulomu dytynstvi bajky j molytvy vyrynajut' u pamjati i zapovniajut' vsiu jiji oseliu, de b ne stojala vona.

A može, te j druhe razom i v takij že miri, jak i neperemožne bažannia, perebyrajučy dorohocinni dytiači ihrašky, ščo zavždy deš prohliadajut' v našych dilach, usvidomyty svoju pryrodu na rannij dosvitnij zori kolo samych jiji pervisnych džerel. I perši radošči, i vbolivannia, i čary peršych zachopleń dytiačych...

Do čoho ž harno i veselo bulo v našomu horodi! Oto jak vyjty z sinej ta podyvyš navkolo — heť-čysto vse zelene ta bujne. A sad bulo jak zacvite vesnoju! A ščo robyloš na počatku lita — ohirky cvituť, harbuzy cvituť, kartoplia cvite. Cvite malyna, smorodyna, tiutiun, kvasolia. A soniašnyka, a maku, buriakiv, lobody, ukropu, morkvy! Čoho til'ky ne nasadyť naša nevhamovna maty.

— Ničoho v sviti tak ja ne liubliu, jak sadžaty ščo-nebud' u zemliu, ščob proizrostalo. Koly vylizaje z zemli vsiaka roslynočka, oto meni radist', — liubyla prokazuvaty vona.

Horod do toho perepovniavś roslynamy, ščo deś sered lita vony vže ne vmiščalysia v niomu. Vony lizly odna na odnu, pereplitalyś, dušylyś, derlysia na chliv, na strichu, povzly na tyn, a harbuzy zvysaly z tynu priamo na vulyciu.

A malyny — krasnoji, biloji! A vyšeń, a hruš solodkych, bulo. jak najisysia, — cilyj deń žyvit jak bubon.

I roslo šče, pryhaduju, bahato tiutiunu, v jakomu my, maleńki, chodyly, mov u lisi, v jakomu piznaly perši mozoli na dytiačych rukach.

A vzdovž tynu, za staroju povitkoju, rosly velyki kušči smorodyny, buzyny i šče jakychoś nevidomych roslyn. Tam neslysia kury nyškom od materi i rizne dribne ptastvo. Tudy my ridko lazyly. Tam bulo temno navit' udeń, i my bojalys' hadiuky. Chto z nas u dytynstvi ne bojavsia hadiuky, tak za vse žyttia j ne pobačyvšy jiji nide?

Kolo chaty, ščo stojala v sadu, cvily kvity, a za chatoju, proty sinešnich dverej, kolo vyšeń, — porosla polynom stara pohrebnia z odkrytoju liadoju, zvidky zavždy pachlo cvilliu. Tam, u liochu, v prysmerku plyhaly žaby. Napevno, tam vodylysia j hadiuky.

Na pohrebni liubyv spaty did.

U nas buv did duže schožyj na boha. Koly ja molyvsia bohu, ja zavždy bačyv na pokuti portret dida v starych sribnofol'hovych šatach, a sam did ležav na peči i tycho kašliav, sluchajučy svojich molytov.

U nediliu pered bohamy horila maleńka syneńka lampadka, v jaku zavždy nabyraloś povno much. Obraz sviatoho Mykolaja takož buv schožyj na dida, osoblyvo koly did časom pidstryhav sobi borodu i vypyvav pered obidom čarku horilky z percem, i maty ne lajalaś. Sviatyj Fedosij bil'š skydavsia na baťka. Fedosiju ja ne molyvsia, v nioho bula šče temna boroda, a v ruci hyrlyha, odiahnena čomuś u bilu chustku. A ot boh, schožyj na dida, toj trymav v odnij ruci kruhlu sil'nyčku, a trioma paľciamy druhoji nenače zbyravsia vziaty zubok časnyku

Zvaly našoho dida, jak ja vže potim dovidavś, Semenom. Vin buv vysokyj i chudyj, i čolo v nioho vysoke, chvyliašte dovhe volossia syve, a boroda bila. I

bula v nioho velyka hryža šče z molodych čumačkych lit. Pachnuv did teploju zemleju i trochy mlynom. Vin buv pyšmennyj po-cerkovnomu i v nediliu liubyv uročysto čytaty psaltry. Ni did, ni my ne rozumily pročytanoho, i ce zavždy chvyliuvalo nas, jak dyvna tajemnycia, ščo nadavala pročytanomu osoblyvoho, nebudennoho smyslu.

Maty nenvydila dida i vvažala joho za čornoknyžnyka. My ne viryly materi i zachyščaly dida od jiji napadiv, bo psaltry vsередyni buv ne čornyj, a bilyj, a tovsta škiriana paliturka — koryčneva, jak hrečanyj med čy stara chaliava. Zreštoju, maty krad'koma taky znyščyla psaltry. Vona spalyla joho v peči po odnomu lystočku, bojačyś palyty zrazu veś, ščob vin časom ne vybuchnuv i ne roznis peči.

Liubyv did harnu besidu j dobre slovo. Časom po dorozu na luh, koly chto pytav u nioho dorohu na Borznu čy na Baturyn, vin dovho stojav posered šliachu i, machajučy pužalnom, hukav uslid podorožniomu:

— Priamo, ta j priamo, ta j priamo, ta j nikudy ž ne zvertajte!.. Dobra liudyna pojichala, daj jij boh zdorovja, — zitchav vin lahidno, koly podorožnij narešti znykav u kuščach.

— A chto vona, didu, liudyna ota? Zvidky vona?

— A boh jiji znaje, chiba ja znaju... Nu, čoho stoiš jak ukopanyj? — zvertavsia did do konia, sidajučy na voza. — No, trohaj-bo, nu...

Vin buv naš dobryj duch luhu i ryby. Hryby j jahody zbyrav vin u lisi krašče za nas usich i rozmovliav z kińmy, z teliatamy, z travamy, z staroju hrušeju i dubom — z usim žyvym, ščo roslo i ruchaloś navkolo.

A koly my oto časom nalovymo volokom čy topčijkoju ryby i prynesemo do kurenia, vin, usmichajučyś, dokirlyvo chytav holovoju i promovliav z počuttiam tonkoho žaliu i pryrennosti z bihom času:

— A-a, chiba ce ryba! Kazna-ščo, ne ryba. Ot kolyś bula ryba, ščob vy znaly. Oto z pokijnym Nazarom, chaj carstvuje, jak pidemo bulo...

Tut did zavodyv nas u taki kazkovi netri starovyny, ščo my perestavaly dychaty i byty komariv na žyžkach i na šyji, i todi vže komari nas pojidom jily,

pyly našu krov, nasolodžujučyś, i vže davno večir nadchodyv, i velyki somy vže skydalyś u Desni miž zirkamy, a my vse sluchaly, rozkryvšy šyroko oči, poky ne poverhalyś v son u zapašnomu sini pid dubamy nad začarovanoju ričkoju Desnoju.

Najkraščoju ryboju did vvažav lynynu. Vin ne lovyv lyniv u ozerach ni volokom, ni topčijkoju, a jakoś nenače brav jich z vody priamo rukamy, jak kytajśkyj fokusnyk. Vony niby sami plyvly do joho ruk. Kazaly, vin znav take slovo.

Vlitku did časteńko ležav na pohrebni blyžče do soncia, osoblyvo v poludeń, koly sonce prypikalo tak, ščo vsi my, j naš kit, i sobaka, i kury chovalysia pid liubystok, poričky čy v tiutiun. Todi jomu bula najbil'ša vticha...

Bil'š za vse na sviti liubyv did sonce. Vin prožyv pid soncem kolo sta lit, nikoly ne chovajučyś u cholodok. Tak pid soncem na pohrebni, kolo jabluni, vin i pomer, koly pryjšov joho čas.

Did liubyv kašliaty. Kašliav vin časom tak dovho j hučno, ščo skil'ky my ne staralysia, nihto ne mih joho jak slid peredražnyty. Joho kašel' čuv uveś kutok. Stari liudy po didovomu kašliu vhaduvaly navit' pohodu.

Časom, koly sonce dobre prypeče, vin až syniv uveś vid kašliu i reviv, jak vovk čy lev, chapajučyś oboma rukamy za štany, de bula ta hryža, i zakarliučujučy dohory nohy, zovsim jak maleńkyj.

Todi Pirat, ščo spav bilia dida na travi, schopliuvavsia sprosonnia, tikav u liubystok i z pereliaku havkav uže zvidty na dida.

— Ta ne havkaj choč ty meni. Čoho b oto ja havkav, — žalivsia did.

— Hav-hav!

— Ta ščob bodaj tobi kistka v horlo! Kachy-kach!..

Tysiači toneseńkych dudočok raptom zahravaly u dida vsередyni.

Kašel' klekotiv u nioho v hrudiach, jak lava u vulkani, dovho i hrizno, i duže neskoro pislia najvyščych not; koly did buv uže veś synij, jak kvitka kručenocho

panyča, vulkan počynav dijaty, i todi my tikaly chto kudy, a vslid nam dovho šče neslysia didovi hromy i blaženne krektinnia.

Tikajučy od didovoho revu, odnoho razu strybnuv ja z-pid poričok priamo v tiutiun. Tiutiun buv vysokyj i hustyj-prehustyj. Vin same cviv velykymy zolotymy hronamy, jak u popa na ryzach, a nad ryzamy nosylsia bdžoly — vydymo-nevydymo. Velyke tiutiunove lystia zrazu obplutalo mene. Ja upav v zelenu huščavynu j poliz popid lystiam prosto do ohirkiv.

V ohirkach tež byly bdžoly. Vony poralyś kolo cvitu i tak prudko litaly do soniašnyka, do maku — j dodomu, i tak jim bulo nikoly, ščo, skiľky ja ne namahavś, jak ne dražnyv jich, tak ni odna čomuś mene j ne vkusyla. A bdžoliače žalo choč i bolyť, zate vže koly počneš plakaty, did uže čy maty dajut' zrazu midnu kopijku, jaku treba prykladaty do boliučoho miscia. Todi bil' švydko prochodyv, a za kopijku možna bulo kupyty u Masija až čotyry cukerky i vže smakuvaty do samoho večora.

Pohuliavšy kolo bdžil i najivšyś ohirkovych pupjankiv, natrapyv ja na morkvu. Bil'š za vse čomuś liubyv ja morkvu. Vona rosła v nas rivnymy kučeriavymy riadočkamy skriž pomiž ohirkiv. Ja ohlianuvsia, čy ne dyvyťsia chto. Nichto ne dyvyvś. Navkolo til'ky drimučyj tiutiun, mak ta kukurudziani topoli j soniašnyky. Čyste poludenne nebo, i tycho-tycho, nemovby vse zasnulo. Odni til'ky bdžoly hudut' ta deś z-za tiutiunu, vid pohrebni, donosyvś didiv ryk. Tut my z Piratom i kynulyś do morkvy. Vyrývaju odnu — mala. Hyčka velyka, a sama morkvyna dribneńka, bila i zovsim ne solodka. Ja za druhu — šče tonša. Tretiu — tonka. A morkvy zachotiloś, až tremču veś! Perebrav ja cilyj riad, ta tak i ne znajšov ni odnoji. Ohlianuvś — ščo robyť? Todi ja posadyv usiu morkvu nazad: chaj, dumaju, dorostaje, —a sam podavsia dali šukaty smačného.

Dovho ščoś chodyv ja po horodu. Pislia morkvy vysmoktuvav med z tiutiunovych kvitiv i z kvitiv harbuzovych, ščo rosly popid tynom, probuvav zeleni kalačyky i bilyj, šče v moloci, mak, pokuštuvav vyšnevoho kleju z vyšeń, ponadkušovav na jabluni z desiatok zelenych kyslych jabluk i chotiv uže jty do chaty. Koly ž dyvliuś: baba snuje kolo morkvy, didova maty. Ja — bihom. A

vona — zyrk ta za mnoju. A ja todi — kudy joho tikať? — povalyv soniašnyka odnoho, druhoho:

— Kudy ty, bodaj tobi nohy povsychaly!

Ja v tiutiun. «Pobižu, — dumaju, — v malynu, ta račky popid tiutiunom». Pirat za mnoju.

— Kudy ty tiutiun lamaješ, bodaj tobi ruky i nohy polamalo! A bodaj by ty ne vyliz z toho tiutiunu do chtorocho pryšestvija! Ščob ty zivjav buv, nevihlase, jak ota morkovočka zivjala vid tvojich katoržnych ruk!

Ne vdajučyš hlyboko v istoryčnyj analiz dejakych kul'turnych perežytkiv, slid skazaty, ščo u nas na Vkrajinu prosti liudy v boha ne duže viryly. Personalno viryly bilš u matir božu i sviatych — Mykolaja-uhodnyka, Petra, Illiu, Pantelejmona. Viryly takož v nečystu sylu. Samoho ž boha ne te ščob ne vyznavaly, a prosto z delikatnosti ne navažovaly utruždaty bezposerednio. Prosti liudy chorošoho vychovannia, do jakych naležala i naša simja, povsiakdenni svoji interesy vvažaly po skromnosti ne dostojnymy božestvennoho vtručannia.

Tomu z molytvamy zvertalyš do dribnišych instancij, do toho ž Mykolaja, Petra ta inšych. U žinok bula svoja stežka: vony dovirialy svoji skarhy materi božij, a ta vže peredavala synu čy sviatomu duchu — holubu.

Viryly v sviata. Pryhaduju, baba často kazala meni: «A ščob tebe pobylu sviate rizdvo», —abo: «Pobyj joho sviata paska».

Otže, kynuvyš čerez tiutiun u sad, prababa buchнула z rozhonu na kolina. Otak, jak did liubyv sonce, tak joho maty, ščo jiji, jak ja tež až potim dovidavsia, zvaly Marusynoju, liubyla prokliony. Vona proklynala vse, ščo popadaloš jij na oči, — svynej, kurej, porosiat, ščob ne skuhykaly, Pirata, ščob ne havkav i ne hydyv, ditej, susidiv. Kota vona proklynala ščodnia po dva-try razy tak, ščo vin trochy zhodom buv jakoš zachvoriv i zdoch des u tiutiuni.

Vona bula maleseňka j taka prudka, i oči mala taki vydiušči j hostri, ščo schovatyš od neji ne mohlo niščo sviti. Jij možna bulo po try dni ne davaty jisty. Ale bez proklioniv vona ne mohla prožyty j dnia. Vony byly jiji

duchovnoju jižej. Vony lylyš z jiji vust nevpynnym potokom, jak virši z natchnennoho poeta, z najmenšoho pryvodu. U neji todi blyščaly oči j červonily ščoky. Ce bula tvorčist' jiji palkoji, temnoji, prestariloji duši.

— Maty boža, caryce nebesna, — hukala baba v same nebo, — holuboňko moja, sviataja velykomučenyce, pobyj joho, nevihlasa, sviatym tvojim omoforom! Jak povysmykuvav vin z syroji zemli otu morkovočku, povysmykuj jomu, caryce myloserdna, i povykručuj jomu ručečky j nižečky, polamaj jomu, sviata vladyčyce, paľčyky j sustavčyky. Caryce nebesna, zastupnyce moja mylostyva, zastupyš za mene, za moji molytvy, ščob ris vin ne vhoru, a vnyz, i ščob ne počuv vin ni zozuli sviatoji, ni božoho hromu. Mykolaju-uhodnyku, skoryj pomočnyku, sviatyj Juriju, sviatyj Hryhoriju na bilomu koni, na bilomu sidli, pokarajte joho svojeju desnyceju, ščob ne jiv vin tijeji morkovočky, ta bodaj joho pranci ta boliačky zjily, ta bodaj joho šašil' potočyla...

Baba chrestylasia v nebo z takuju prystrastiu, až torochtila vsia od chrestiv.

A v malyni ležav poverženyj z nebes maleňkyj anhel i plakav bez sliz. Z bezchmarnoho blakytneho neba jakoš nespodivano upav vin na zemliu i polamav svoji toneňki kryla kolo morkvy. Ce buv ja. Pryčajivšyš u malyni za smorodynoju, ja sluchav babynych molytov, jak zavoroženyj. Ja bojavš povoruchnuty paľcem, ščob časom maty boža ne pobačyla z neba, ščo ja tut u malyni. Navit' Pirat i toj dyvyvsia z-pid smorodyny na babu z pereliakom.

Ne znaju, čym by zakinčylyš babyni molytvy. Može, meni tut by j povykručovalo ruky j nohy, koly b raptom ne počuvš z pohrebni lahidnyj holos dida, ščo prokynuvsia od babynych molytov.

— Mamo, a čy ne prynesly b vy meni mysočku uzvaru? — zvernuvsia vin do svojeji materi. — Tak čohoš u žyvoti peče!

— Ha? Ce ty tut ležyš, bodaj ty ne vstav!

I poneslasia babyna hroza na pohrebniu.

— Zaraz prynesu, bodaj tebe pranci zjily, ščob ty jiv i ne najidavsia, ščob tebe rozirvalo, ščob ty lusnuv buv maleňkym!..

Baba pišla do chaty, a boh dyvyvsia jii uslid z pohrebni i tycho posmichavsia.

Pro ščo hovoryly did i baba za uzvarom, ja ne čuv. Ne do uzvaru vže meni bulo i ne do rozmov. Ja tycho popovz u malynovu huščavynu, majže až do hadiuk, ne znajučy, kudy poditysia i ščo robyť.

«Ech, jakby oce meni vmerty tut u malyni. Chaj todi šukajuť, čaj plačuť nadi mnoju, pryplakujuť, čaj žalijuť, jakyj ja buv lovkyj chlopčyk, sviata dušečka. Chaj potim ponesuť mene do jamy, a ja kolo jamy jak ožyvu, ta čoho kolo jamy, ja šče raniše ožyvu, ta jak schopliuś, a baba jak pobižyť kudy-nebud' i ne verneťsia, a my todi do chaty ta za kolyvo». Ja duže liubliu kolyvo. U nas uže vmerlo pjat' chlopčykiv i dvi divčynky. Vony povmyraly maleńkymy.

Meni zachotiloś do chaty. Ja poliz popid tynom, poza kupuju hnoju, mymo harbuzynnia, uvijšov tycho v temni siny j spynyvś pered chatnymy dveryma.

«Zaraz uvijdu j pobaču vse».

V mene zacholonulo vsередyni, nenače ja najivsia mjaty. Odčynyv dveri.

Chto j koly zbuduvav našu chatu, jaki majstry — nevidomo. Zdavaloś nam, niby jiji zovsim nihto j ne buduvav, a vyrosla vona sama, jak pečerycia, miž hrušeju i pohrebom, i schoža bula takož na stareńku bilu pečeryciu. Duže maliovnyča bula chata. Odne, ščo ne podobalosia v nij, i to ne nam, a materi, — vikna povrostaly v zemliu i ne bulo zamkiv. U nij niščo ne zamykaloś. Zachod'te, bud' laska, ne pytajučyś — možna? Mylosti prosymo! Maty žalilasia na tisnotu, nu, nam, malym, prostoru j krasy vystačalo, a šče koly hlianuť u vikonce, tak vydno j soniašnyk, i hruši, j nebo. A na bilij stini pid bohamy, až do mysnyka, vysilo bahato harnych kartyn — Počajivśka lavra, Kyjivśka lavra, vyd Novo-Afonśkoho, Symono-Kananyťśkoho monastyria poblyzu horoda Suchuma na Kavkazi. Nad lavramy trymalysia v povitri boži materi z rušnykamy i bili anhely, jak husaky, krylati.

Ale kartynuju nad kartynamy bula kartyna strašneho božoho sudu, ščo jiji maty kupyla za kurku na jarmarku na strach liutym svojim voroham — babi, didovi i baťkovi. Vona bula taka strašenna j razom z tym povčaľna, ščo na neji bojavś dyvytysia navit' Pirat. Verchniu častynu kartyny zajmav did i vsi sviati.

Poseredyni lizly z domovyny merci — odni do raju vhoru, inši vnyz. Čerez usiu kartynu seredynuju i po vsiomu nyzu vykručuvavsia velykyj holubyj užaka. Vin buv nabahato tovščyj vid tych užak, ščo my kolyś ubyvaly v harbuzach. A pid užakoju, vnyzu, heť-čysto vse horilo, jak na požari, to bulo peklo. Tam horily hrišni duši i čorty. A v samomu nyzu kartyny, v okremych klitkach, bulo šče namaliovano ščoś na zrazok vystavky čy prejskuranta kar za hrichy. Chto brechav čy dražnyvsia, — vysiv u vohni na haku za jazyk. Chto ne postyv, — za žyviti. Chto jist' nyškom u pist stojanku čy žaryť jaječniu z salom, — toj na hariačij skovorodi holym zadom, chto lajavsia, toj, navpaky, lyzav skovorodu jazykom.

Bahato bulo riznych hrichiv i bahato kar, ale nichto jich čomuś nače i ne bojavsia.

Spočatku ja prosto žachavsia cijej kartyny, a potim povoli zvyk, jak soldat na vijni zvykaje do hromu harmat.

V našij simji majže vsi byly hrišni: dostatky nevelyki, sercia hariači, roboty i vsiakoho neustrojstva t'ma, a tut šče j famil'na pryverženist' do hostroho slova, tomu choč j dumaly inkoly pro raj, vse-taky bil'se spodivalysia na peklo vnyzu kartyny. Tut uže vsi maly svoji miscia.

Baťkovi nalyvaly v rot čorty hariaču smolu, ščob ne pyv horilky i ne byv materi. Baba lyzala hariaču skovorodu za svij dovhyj jazyk i za te, ščo bula velyka čaklunka. Dida (maty božylasia, ščo ce pravda) try mav u rukach sam dyjaval za te, ščo vin čornoknyžnyk i ščo, čytajučy po nediliach volšebnyj psal'tyr, zaklynav jiji, i tomu vona tretij rik vse chvorije; ščo tu čornu knyhu vona často rvala nyškom na šmatky i rozkydala u chlivi, v košari, v harbuzach, u malyni, a vony niby zlitalysia sami do škirianoji paliturky. Krim toho, didovomu pokijnomu baťkovi Tarasu kolyś davno, šče za starych časiv, zmij nosyv unoči hroši v trubu.

I dijsno, v nyžniomu pravomu kutku kartyny u dyjavola v rukach sydiv did. Pravda, vin ne duže buv schožyj na našoho dida, bo buv holyj, jak u bani, i boroda bula v nioho ne bila, a ruda, prysmalena vohnem, a volossia na holovi stojalo storč i až cvirčalo v polumji. Kalytka z hrišmy bula u dida v rukach.

Staršyj mij brat Ovrám buv davno uže prokliatyj baboju, i joho hola duša davno letila stringolov z livoho verchnioho kutka kartyny priamo v peklo za te, ščo drav holubiv na horyšči i krav u pist z komory salo. Krim toho, Ovrámova duša liubyla moločni plivky, i vin zdyrav jich z hladyšok u pohrebi i v komori.

Sama maty božylasia, ščo bude v raju miž sviatymy, jak boliašča velykomučenyčia, ščo hoduje vorohiv svojich — dida j babu — ta dohodžaje jim.

Maty molylasia sviatomu Juriju Pobidonoscevi, ščo toptav zmija lošakom, i otak blahala potopyty jiji vorohiv — baťka, dida j babu, ščo zanapastyly jij žyttia.

Maty klialasia, ščo koly vona, buvšy šče divkoju, spala v komori, sviatyj Jurij raz zjavysia jij u sni v bilych ryzach, na bilomu koni, z dovhym spysom i, koly vona vže z pereliaku počala stohnaty, spytav jiji:

— Ce ty, Odarko?

— Ja.

— Ne bijsia, se ja, sviatyj Jurij, prysnyvsia, ščob podaty tobi znak. Oj budeš že teper ty, Odaročko, robyty mojim imenom liudiam dobro...

Z toho času, ščoś rokiv čerez desiat' čy dvadciat', maty objavyla sebe vorožkoju i počala likuvaty liudej vid zubiv, prystritu j pereliaku, choč i sama chvorila.

— Oś de ja, hliańte, — bulo pokazuvala vona na jakuš sviatu dušu kolo božoji materi uhoru kartyny strašneho sudu. — Bačyte?

Maty tak často tykala pučkoju v ciu pravednu dušu, ščo u duši vže zamist' lycia stala koryčneva pliama, jak stolycia na geografičnij karti. Ale trochy zhodom materyni dila pochytnulyś. Jakoś vona dovho ne davala babi jisty. A baba todi vziala ta j nakupyla u cerkvi svičok proty materi, ta j postavyla jich pered bohom storč dohory. A od cioho vže nijaka liudyna ne mohla popasty v raj. Maty z toho času počala syl'no nezdužaty, i jiji stav často po nočach dušyty

domovyk. Vin žyv u nas v komyni i v trubi. Holosu ne podavav, kažuť, nikoly i schožyj buv na vyvernutyj čornym chutrom uhoru kožuch.

Faktyčno, sviatym buv na vsiu chatu odyň ja. I ot skinčylasia moja sviatist'. Ne treba bulo čipaty morkvy. Chaj by sobi rosla. A teper ja hrišnyj. Ščo ž meni bude?

Uvijšovšy do chaty, ja tycho pidkravsia do strašneho sudu i počav pyl'no, jakoš zovsim po-novomu rozhliadaty pekel'ni kary, zmaliovani vnyzu kartyny. Nahoru ja bojavsia pidnimaty oči. Tam mene vže ne bulo.

Jakoji ž bo kary zaslužyla moja sviža hrišna duša? Očevydno, za peršyj hrich vse-taky nevelyčkoji, otak ne bil'se za ocej vohoň po kistočky, ščo v livomu kutku. Aj-aj-aj...

Ja podyvysia vostannie vhoru na sviatych, de sydiv uveš jichnij komitet, i meni tak stalo žal', ščo ja vže ne jichnij, a tut-o, na viky vični v pekli, tak stalo žal' meni, ščo ne vytrymav, prytulyv holovu do pekla, jakraz pid didovoju kalytkoju, i hirko zaplakav.

Od spohliadannia pekel'nych kar meni počalo ščoś pekty v pjatach, i ja prudko pobih čerez siny i dvir do kluni navšpyńky, nemov po hariačij skovorodi, ščo jiji lyzala baba jazykom. Todi v gazetach šče ničoho ne pysaly pro moji amoral'ni včynky, choč ja dobre pamjataju, ščo svit, jakomu ja naležav todi, duže hostro reaguvav na mii odčajdušnyj kryk na skovorodi: zalopotivšy kryl'ciamy, nad chatoju zvylysia holuby, zakudkudachkaly kury zaskuhykaly porosiata. Pirat prokynuvsia i havknuv sprosonnia: «A chto tam meni bihaje po dvoru?» Vslid za tym zlovisno rypnuly dveri, i na porozi temnoji komory pojavylasia baba:

— Čoho ty reveš, bodaj tobi kistka v horlo?! Ščob ty kryčav i ne perestavav!
— I zrazu do materi božoji v nebo: — Maty boža, carycia nebesna! Jak ne daje vin meni pokoju, ne daj jomu ni na tomu sviti, na ni siomu!.. — Potim uzdrila v nebesach holubiv nad chatoju ta do holubiv: — Holubońky moji, sviati zastupnyky! Ta ščob že ne bačyv vin vašoho pirjačka sviatoho i ne čuv vašoho turkotu nebesneho! Ščob ne vyjšlo z nioho ni kravcia, ni ševcia, ni plotnyka, ni molotnyka...

Dali baba počala tvoryty pro mene pisniu, vyspivujučy jiji, jak koliadku:

Ta ni orača v poli-i-i, ni kosaryka v luzi,

Ne daj bo-ože.

Ta ni kosaryka v luzi, ni kupcia v dorozii,

Oj ni kupcia v dorozii, ni rybaločky v mori.

Potim, koly holuby posidaly na strichu, vona znov perejšla na uročystu prozu:

— Pokarajte joho, sviati holuboňky, i ty, maty boža, takuju robotuju, ščob ne znav vin ni snu, ni vidpočynku, i pošlit' jomu, blahaju vas, takoho načal'nyka...

Dokladnoji charakterystyky majbutnioho načal'nyk ja vže ne čuv. Meni bulo ne do načal'stva. Riatuvatyś treba, poky ne pizno. Zaliz ja chutko v staryj čoven, ščo stojav u kluni v zastoronku, i počav dumaty, ščo meni robyty dlia ponovlennia sviatosti.

Ot todi-to vperše v žytti i vyrišyv ja tvoryty dobri dila. «Ne budu, — dumaju, — jisty skoromnoho cilyj tyždeň! Nosytymu didovi vodu na pohrebniu, skil'ky vin schoče, i počnu chodyty do cerkvy». Dali ja podumav, dyvliacyś na lastivok: «Ot koly b povypadaly z kubla lastoveniata! Ja zaraz že nahoduvav by jich muchamy j chlibom, aby til'ky lastivka bačyla, na jaki dila ja zdatnyj, i rozkazala Susu Chrystu».

Ale lastoveniata ne padaly. Porozziavliavšy roty, vony žalibno pyščaly, a navkolo kubla nadi mnoju jichni baťky nevpynno snuvaly j nosyly jim komach.

«Ščo ž joho zrobyť? — dumav ja, zalyšyvšy lastivok. — Pidu na vulyciu šanuvaty velykych liudej. Did kazav, ščo za ce proščajet'sia bahato vsiakych hrichiv na tim sviti. Pidu znimaty pered nymy šapku j kazaty «zdrastujte». Šapka jakraz valialaś v čovni. Ce bula stareńka didova šapka. Teper uže nema takych šapok. Ne šyjuť, ta j kolodok takych uže nema. Vona bula tovsta i svojim vyhliadom duže nahaduvava midnyj kazan. I važka tež bula, jak dobryj kazanok.

Spočatku vona dovho ležala v siniach pid stupoju. Kiška vyvodyla v nij košeniati, a zaraz košeniati baba potopyla v kopanci i šapku vykynula v čoven, tomu i pachla vona vže ne didom, a kotamy. Prote rozbyratyś nikoly bulo. Aby bulo ščo zniaty z holovy dlia pošany. Ja nadiv šapku po samyj rot i vyjšov za vorota.

Vulycia bula porožnia. Vsi dorosli praciuvaly v poli. Til'ky kolo kramnyci, na hanku, jakraz proty kolodiazneho žuravlia, sydiv u čornomu surduti kramar Masij, duže schožyj na lastivku. Ale pered Masijem ja ne chotiv zniaty didovoji šapky. Did kazav, ščo u Masija ne bulo duši, a til'ky sama para, tomu vin i obduriuvav usich, chto til'ky do nioho ne zachodyv. Za ce boh spravedlyvo pokarav joho, povelivšy zlodijam svojim obikrasty joho kramnyčku karbovanciv, kazaly, na desiat', pislia čoho žinka j dity joho dovho vereščaly j plakaly i sam vin holosno kryčav od bidnosti j naklykav na vsich cholery. Naš baťko choč i smijavsia z Masija, jak z blaznia, prote žaliv i v lychu hodynu zavždy dopomahav jomu j ni razu ne začepyv, navit' netverezyj.

De ž joho najty liudynu dlia pošany? Obijšovšy v rozpuci čymalo bezliudnych provulkiv, ja narešti zbahnuv, ščo treba zrazu počynaty vid staroho susida Zacharka. Vin-to vže napevno sydyt' kolo chaty.

Did Zacharko buv koval', choč ja nikoly ne bačyv, aby vin ščoś kuvav. Vse moje žyttia vin chodyv povz našu chatu z cilym snopom dovhych vudok i tak hupav čobit'my, ščo my prokydalysia vnoči, jak od hromu, koly vin povertavsia časom z rybalky. U nioho byly velyki čoboty i taki važki nohy, ščo, zdavalosia, pid nym vhyňalasia zemlia. I chodyv vin trochy niby prysidajučy, jak na sini čy na stupi. Boroda v nioho bula, jak i v našoho dida, zovsim uže syva, til'ky poseredyni, tam, de buv rot, nenače tknulo ščoś rudym kvačem.

Pislia rybalky did Zacharko zapaliuvav cyharku i dovho sydiv bilia chaty na kolodci, dyvliučyś v odnu točku, nemovby na poplavok. Kuryv vin takyj liutyj tiutiun, ščo kolo nioho nihto ne mih stojaty blyžko. Joho obchodyly kury j porosiata. Sobaky obbihaly horodamy, a nevistka Hal'ka spala v komori, i často bidkalasia našij materi, ščo did jiji zadušyt' svojim tiutiunom, i vykydala joho svytku nadvir. Kazaly, ščo Zacharkovoho zapachu bojalaś navit' ryba i tomu pohano kliuvala. Dida zdaleka bulo čuty niuchom. Koly vin prochodyv povz

našu chatu, nad vulyceju do vho vysiv tiutiunovyj slid. Sej slid tiutiunovyj vysityme šče kolyś v mojich kartynach pro ridnu zemliu, de sklade mij predok vostannie vsi svoji mozoli poverch biloji soročky pid jabluneju sered jabluk i hruś, i morkva žytye v kartynach, i hrich, i babyni prokliattia, a tym časom idu ja, zasmučenyj chlopčyk, do staroho kovalia spokutuvaty peršyj hrich.

— Zdrastujte, didu! — skazav ja, zniavšy oboma rukamy šapku, i švydko pišov dali.

Odpovidi ne bulo. Did mene ne pomityv.

«Mabuť, ne počuv, — podumav ja. — Treba vernutyś nazad i skazaty šče raz, holosniše».

— Zdrastujte, didu! — promovyv ja šče raz tremtiačym holosom, skynuvšy otu važku šapku, i stav prysluchatyś, čy ne skaže did Zacharko čoho, čy ne odpustyťsia meni choč trochy hrichiv. Ale did ne podavav holosu. Ščo joho robyť? Kudy podatyś?

Ja vyjšov z provulka na vulyciu v nadiji, ščo taky zustrinu kohoś, koho b mih všanuvaty. Ta vulycia bulaC porožnia. Navit' Masij i toj kudyś šče. U mene zaščemilo v horli, a tut šče šyja počala bolity od šapky. Ja postojav trochy i pišov šče raz do dida tvoryť dobri dila.

— Didu, zdrastujte! — skazav ja jomu, spynyvšyś.

— Ta jdy ty pid try čorty! Ne dratuj mene, krutyśsia tut, nečystyj vas nosyť!
— rozhnivavsia did.

Počuvšy otaki slova, ja z pereliaku až pidskočyv. Straždannia moji buly bezmirni. V tiažkomu rozpači, zabuvšy vmyť pro poriatunok hrišnoji duši, prudko dremenuv dodomu. Proskočyvšy tycheńko čerez dvir u kluniu, znovu lih u čovni na didove chutro j podumav:

«I naščo ja narodyvsia na svit? Ne treba bulo rodytysia. — Potim vyrišyv: — Zasnu. Zasnu i vyrostu u sni. Did kazav, ščo ja uvi sni rostu».

Otak mirkujučy, poplakav ja trochy, zhadavšy strašnyj sud, podyvyvś na lastoveniat i, zhornuvšyś u bublyčok, žalibno zitchnuv. Jakyj maleńkyj ležu ja v

didovomu čovni i stil'ky vže znaju nepryjemnych i prykrych rečej. Jak nepryjemno, koly baba klene abo koly dovho jde došč i ne vščuchaje. Nepryjemno, koly pjavka vpyvajeťsia v žyžku, čy koly havkajut' na tebe čuži psy, abo huska syčyt' kolo nih i červonoju dziubkoju skube za štany. A jak nepryjemno v odnij ruci nesty velyke vidro vody čy poloť i pasynkuvaty tiutiun. Nepryjemno, jak baťko prychodyť dodomu pjanyj i bjeťsia z didom, z matirju abo bje posud. Nepryjemno chodyť bosomu po sterni abo smijatyś u cerkvi, koly zrobyťsia smišno. I jichaty na vozi z sinom nepryjemno, koly viz oś-oś perekynet'sia v ričku. Nepryjemno dyvytyś na velykyj vohoń, a ot na malyj — pryjemno. I pryjemno obnimaty loša. Abo prokynutyś udosvita i pobačyty v chati telia, ščo najšlosia vnoči. Pryjemno brodyty po teplych kaliužach pislia hromu j došču, čy lovyty ščučok rukamy, skalamutyvšy vodu, abo dyvytyś, jak tiahnuť voloka. Pryjemno znajty v travi ptašyne kublo. Pryjemno jisty pasku i krašanky. Pryjemno, koly vesnoju voda zalyvaje chatu j siny i vsi brodiat', pryjemno spaty v čovni, v žyti, v prosi, v jačmeni, u vsiakomu nasinni na peči. I zapach vsiakoho nasinnia pryjemnyj. Pryjemno tiahaty kopyci do stohu j chodyty navkolo stohiv po nasinni. Pryjemno, koly jabluko, pro Jake dumaly, ščo kysle, vyjavliajeťsia solodkym. Pryjemno, koly pozichaje did i koly dzvoniat' do večerni litom. I šče pryjemno, i duže liubyv ja, koly did rozmovliav z konem i lošam, jak z liud'my. Liubyv ja, koly čtoś na dorozni vnoči, prochodiačy povz nas, kazav: «Zdrastujte». I liubyv, koly did odkazuvav: «Daj boh zdrastuvat'». Liubyv, koly skydalaś velyka ryba v ozeri čy v Desni na zachodi soncia. Liubyv, jidučy na vozi z luhu, dyvytysia, ležačy, na zoriane nebo. Liubyv zasynaty na vozi i liubyv, koly viz spyniavsia kolo chaty v dvori i mene perenosyly, sonnoho, v chatu. Liubyv skryp kolis pid važkymy vozamy v žnyva. Liubyv ptašynnyj ščebet u sadu i v poli. Lastivok liubyv u kluni, derkačiv — u luzi. Liubyv pleskit vody vesnianoji. I žabjače nižno-žurlyve kumkannia v boloti, jak spadala voda vesniana. Liubyv spivy divoči, koliadky, ščedrivyky, vesnianky, obžynky. Liubyv hupannia jabluk v sadu u prysmerku, koly padajut' vony nespodivano v travu. Jakaś tajna, i sum, i vična neuchyl'nist' zakonu počuvalysia zavždy v ciomu padinni ploda. I hrim, choč maty i liakalaś joho, liubyv ja z doščem i vitrom za joho podarunky v sadu.

Ale bil'she za vse na sviti liubyv ja muzyku. Koly b spytav mene chto-nebud', jaku ja muzyku liubyv u ranniomu dytynstvi, jakyj instrument, jakych muzyk, ja b skazav s'cho bil'sh za vse ja liubyv sluchaty klepannia kosy. Koli tychoho večora, deš pered Petrom i Pavlom, počynav naš baťko klepaty kosu pid chatoju v sadu, oto j bula dlia mene najčarivniša muzyka. Časom i dosi šče zdajeťsia meni, s'cho j zaraz poklepaj chto-nebud' kosu pid mojim viknom, ja zrazu pomolodšav by, podobrišav i kynuvsia do roboty. Vysokyj, čystyj dzvin kosy peredviščav meni radist' i vtichu — kosovyciu. Ja pamjataju johu z samoho malečku.

— Cyt', Saško, ne plač, — prykazuvav meni praid Taras, koly ja počynav čohoš tam revty, — ne plač, duračok. Pryklepajemo kosu, ta pojidemo na sinokis na Desnu, ta nakosymo sina, ta nalovymo ryby, ta navarymo kaši.

I ja prymovkav, a Taras todi, didiv baťko, brav mene na ruky i rozpovidav pro Desnu, pro travy, pro tajemnyči ozera — Dziubyne, Cerkovne, Tyche, pro Sejm. A holos u nioho buv takyj dobryj, i pohliad očej, i velyčezni, mov korinnia, volochati ruky byly taki nižni, s'cho, napevno, nikomu j nikoly ne zapodijaly zla na zemli, ne vkraly, ne vbyly, ne odnialy, ne prolyly krovi. Znaly trud i myr, ščedroty j dobro.

— Naporajem sina ta navarymo kaši. Ne plač, chlopčyku.

I ja prymovkav todi, potim tycheńko, samomy kinčykamy paľciv, odryvavš vid zemli i zrazu ž opyniavsia na Tychomu, na Cerkovnomu, na Sejmi. Ce byly najkrašči v sviti ozera j ričky. Takych bil'sh nema j ne bude nikoly nide.

Otož, kažu, mirkujučy sobi v čovni na kožusi, povoli zatulyv ja oči. Meni ne stalo temno v holovi. Zapliuščujučy oči, j po cej deń ja šče ne maju temriavy v duši. Šče svityť mozok mij nevpynno i jasno, osviltliujučy vydyme i nevydyme bez vsiakoho čysla i časom bez poriadku v bezmežnij nyzci kartyn. Kartyny plyvuť, lynuť vody Dunajem, Desnoju, vesniana voda na Desni, Dunaji. Chmary po nebu plyvuť vybahlyvo j vil'no i, plyvučy v prostorach holubych, včyniajuť bytvy i zmahannia v takomu čysli, s'cho koly b odnu tysiačnu doliu sudyloš pryborkaty i postavty v jasnyj knyžkovyj čy kartynnyj riad, nedarom žyv by ja na sviti i otiahčav načal'nykiv i sohliadatajiv svojich nedarom.

Čoho tiľky ne bačyv ja na samomu lyše nebi! Chmarnyj svit buv perepovnenyj veletniamy i prorokamy. Veletni i proroky nevpyunno zmahalyś u bytvach, i dytiača duša moja ne pryjmala jich, vpadajučy v smutok.

Nespokij, ruch i borot'bu ja bačyv skriž — v dubovij verbovij kori, v starych peňkach, u duplach, v bolotnij vodi, na pokolupanych stinach. Na čomu b ne spynyloś moje oko, skriž i zavždy ja baču ščoś podibne do liudej, konej, vovkiv, hadiuk, sviatych; ščoś schože na vijnu, požar, bijku čy potop. Vse žylo v mojich očach podvijnym žyttiam. Vse klykalo na porivniannia, vse bulo do čohoś podibne, davno deś bačene, ujavlene j perežyte.

Nu ščo ž ce ja robliu? Meni treba pysaty pro čoven, a ja zabuv i pyšu pro chmary. Pro staryj otoj čoven u kluni v zastoronku, pro čovnyčok otoj...

Otak mirkujučy sobi, povoli zatulyv oči i vže počav rosty. Až oś potrochu, tycho-tycho, čoven nače zachytavsia pidi mnoju i poplyv z kluni v sad po travi pomiž derevamy j kuščamy povz pohrebniu j liubystok, proplyv povz dida. Did čomuś stav maleňkyj, menšeňkyj vid mene. Vin sydiv u baby na rukach u bilij soročci i lahidno vsmichavsia meni vslid. A čoven poneslo j poneslo čerez sad, pastivnyk — na Zariččia, z Zariččia mymo chutoriv — na Desnu.

Zahraj, muzyka, zaspivajte, anhely v nebi, ptašky v lisi, žaboňky popid berehamy, divčatočka pid verbamy. Ja plyvu za vodoju. Ja plyvu za vodoju, i svit plyve nadi mnoju, plyvuť chmary vesniani — veselo zmahajuťsia v nebi, popid chmaramy lyne perelitne ptastvo — kačky, čajky, žuravli. Letiať čornohuzy, jak čoloviky u sni. I plav plyve. Proplyvajuť lozy, verby, vjazy, topoli u vodi, zeleni ostrovy.

Otake, nu take pak ščoś harne prysnyloś u čovni. Zabuv. A može, j ne snyloś, može, j spravdi bulo na Desni? Bulo-taky j spravdi, ta veľmy davno vže mynulo j rozhubyloś na šliachach, i vže nikoly ne vernet'sia sviatist' bosonohoho dytynstva. I tiutiun uže ne zacvite dlia mene popovymy ryzamy, i ne zliakaje mene strašnyj božyj sud, jakščo vže ne zliakav ľudskýj.

Odni tiľky bažannia tvoryty dobri dila j zostalyś pry meni na vse žyttia.

Povečoriv mij deň, tuman pole jasne ukryvaje, i ja dyvliuś, chvyliujučyś, navkolo, — treba meni pospišaty. Hosti plyvuť na verbovych čovnach, chvylia

chvyliu z-za Desny dohaniaje, časti dumy z dalekoho teplého kraju vezuť meni...Čoho tobi? Nu, ščo tobi?..

Dohliadaly mene zmalečku až čotiry niańky. Ce byly moji braty: Lavrin, Serhij, Vasyl'ko j Ivan. Požyly vony ščoś nedovho, bo rano, kazaly, spivat' počaly. Bulo jak vylizut' vsi četvero na tyn, siadut' riadočkom, jak horobci, ta jak počnut' spivat'. I de vony perejmaly pisni, i chto jich učyv? Nichto ne včyv.

Koly vony pomerly vid pošesti zrazu vsi v odyn deń, liudy kazaly: «Oto hospod' zabrav jich do svoho anhel'skoho choru». Vony spravdi vyspivaly vsi svoji pisni za maleńkyj svij vik, niby viščujučy korotku svoju myť.

Nedarom dejaki žinoči tonki duši ne vytrymuvaly jichnich koncertiv. Žinky dyvylisia na nych, i, sumno chytajučy holovamy, chrestylisia, i navit' plakaly, sami ne znajučy čoho: «Oj ne bude dobra z cych ditej...»

Stalosisia ce, kažuť, jakraz na zelenu nediliu. Lycho pryjšlo v našu chatu bileńku. Meni todi šče peršyj rik mynav.

Dovidavšyś na jarmarku v Borzni, ščo doma dity zahybajuť z nevidomoji choroby, baťko udaryv po koniach. Jak vin promčav ti trydciat' verstov, neščadno bjučy konej, aby švydše nas vriatuvaty, jak hukav na Desni perevozu i jak dali letiv — pro ce dovho homonily podorožni. A doma vže bačyly til'ky, jak udaryvsia vin mokrymy kińmy v vorota, až vorota rozbylyś, i pokaličeni koni popadaly v kryvavij pini. Kynuvsia baťko do nas, a my vže mertvi ležymo, odyn lyś ja žyvyj. Ščo dijaty? Byty matir? Maty napivmertva. Hirko zaplakav naš baťko nad namy:

— Oj syny moji, syny! Ditky moji, solovejky!.. Ta čoho ž tak rano vidspivaly...

Potim vin nazyvav nas orliatamy, a vže maty — solovejkamy. A liudy rydaly i dovho žalily, ščo ni rybalok ne vyjde vže z nas, ni kosarykiv u luzi, ni pluhatariv u poli, ani vže vojniv slavnych.

Z čym porivniaty hlybynu baťkovoho horia? Chiba z temnoju niččiu. V velykim rozpači prokliav vin imja bože i boh musyv movčaty. Javysia vin todi

jomu u vsij svojij syli, napevno, baťko kynuvsia b i prochromyv joho vylamy abo zarubav sokyroju.

Popa vin vyhnal het' iz dvoru i zajavyv, ščo sam bude chovat' ditej svojich.

Podibnyj vybuch rozpaču i hnivu, vže ne na boha, a na nas, doroslych, bačyly v nioho nad Dniprom, čerez pivstolittia, koly vdruhe plakav vin na pokynutych kyjivských horach, dokoriajučy nam usim do odneho. Pravyj buv čy ne pravyj ponevolenyj starec, ne nam joho sudyty. Adže davno vidomo vže, ščo syla straždannia vymiriujet'sia ne tak hnitom zovnišnich obstavyn, jak hlybnoju potriasinnia. A koho vže, koho ne potriasalo žyttia!

Bahato bačyv ja harnych liudej, ale takoho, jak baťko, ne bačyv. Holova v nioho bula temnovolosa, velyka i velyki rozumni siri oči, til'ky v očach čomuś zavždy bulo povno smutku: tiažki kajdany nepyšmennosti i nesvobody. Veś v poloni u sumnoho i veś v toj že čas z jakojuś vnutrišnioju vysokoju kul'turoju dumok i počuttiv.

Skil'ky vin zemli vyorav, skil'ky chliba nakosyv! Jak vpravno robyv, jakyj buv dužyj i čystyj. Tilo bile, bez jedynoji točečky, volossia blyskuče, chyliaste, ruky šyroki, ščedri. Jak harno ložku nis do rota, pidtrymujučy znyzu skorynkoju chliba, ščob ne pokrapat' riadno nad samoju Desnoju na travi. Žart liubyv, točene, vlučne slovo. Takt rozumiv i šanoblyvist'. Znevažav načal'stvo i caria. Car obražav joho hidnist' myršavoju rudoju boridkoju, nikčemoju postattiu i ščo nibyto mav čyn nyžče za generala.

Odne, ščo v baťka bulo nekrasyve, — odiah. Nu takyj nosyv odiah neharnyj, takyj bezbarvnyj, ubohyj! Nenače neliudy zuchvali, aby znevažyty obraz liudyny, antyčnu statuju ukryly brudom i lachmittiam. Ide bulo z šynku dodomu, plete nohamy, dyvliučyś u zemliu v temnim smutku, až plakat' chotiloś meni, schovavšyś v malyni z Piratom. I vse odno buv krasyvij, — stil'ky krylosia v nioho bahatstva. Kosyv vin čy sijav, hukav na matir čy na dida, čy posmichavsia do ditej, čy byv konia, čy samoho neščadno byly policaji, — odnakovo. I koly vin, pokynutyj vsima na sviti visimdesiatylitnij staryk, stojav na majdanach bezprytul'nyj u fašyst'skij nevoli i liudy vže za starcia joho mali, podajučy jomu kopijky, vin i todi buv prekrasnyj.

Z nioho možna bulo pysaty lycariv, bohiv, apostoliv, velykych učenyh čy sijateliv, — vin hodyvś na vse. Bahato narobyv vin chliba, bahatioch nahoduvav, uriatuvav od vody, bahato zemli pereorav, poky ne zvil'nyvsia vid svoho smutku.

U vykonannia vičnoho zakonu žyttia, schylyvśy syvu holovu, šapku zniavśy j osviatyvśy mysli movčanniam povertaju ja prybytyj žurboju talant svij do nioho, nechaj sam prodyktuje meni svij zapovit. Oś vin stojit' peredo mnoju daleko na kyjivśkyh horach. Prekrasne lyce joho posynilo vid nimečkyh pobjiv. Ruky j nohy spuchly, i tuha zalyla jomu oči sliźmy, i holos uže odnimaje vostannie naviky. I ja ledve čuju ote daleke joho: «Ditočky moji, solovejky...»

Jakoś odnijeji noči v našij chati, ščo, jak vidomo, vže vrosla po vikna v zemliu, staloś dvi podiji.

Prosnuvśyś rankom na peči, de spav ja v prosi čy v žyti, — oj brešu, — v jačmeni, — prokynuvśyś, otže v teplomu duśystomu zerni, čuju — ščoś tvoryt'sia u chati nezvyčajne, mov u kazci: did plače, maty plače, kurka v siniach kudkudače, i pachne čymś, niby cerkovnym. A nadvori Pirat liutuje na starciv. A starci vže, čuju, rypajuť u siniach i šariat' po dveriach, šukajučy kliamku. Ja rozpliuščuju oči i ne vstyhaju šče jak slid pročumatyś, až maty pidchodyť do zapička i prostiahaje na pič ruky z nočvamy, a v nočvach, spovyte v bilyh peliuškach, jak na kartyni, dytia.

— Ty vže prosnuvsia, synočku? A ja tobi lial'ku prynesla, divčynku. Oś bačyś jaka!

Ja hlianuv na lial'ku. Vona meni zrazu čomuś ne spodobalaś. Ja jiji navit' trochy zliakavsia: mordočka z kulačok i syza, jak pečene jabluko.

— Jaka krasyva. Nu lialečka! — nižno i zvorušlyvo promovyla maty. — I pozichaje, hliań. Holubońko ž ty moja syzeńka, kvitočka...

Na ščaslyvomu materynomu lyci, ščo siajalo i movby svitylosia vid radosti, ja pobačyv sliozy. Ščo maty bula duže tonkoslioza, my znaly vsi dobre. «Ale čoho jij zaraz plakaty?» — podumav ja.

— Čoho ce vy, mamó?..

— Ce ja plaču dlia dida, ščob ne obyžavś, nechaj jomu dobra ne bude, — radisno prošepotila vona meni na ucho, — Znajeś, jake u nas dyvo staloś?

— Jake?..

— A propav vže ja teper, syrotynka! Kachy! — počuvsia raptom rozpačlyvyj didiv vyhuk, pislia čoho did zareviv vid takoho šalenooho kašliu, ščo krejda posypalaś iz steli na dolivku. Til'ky v dudočkach i pivnykach, ščo vyhravaly v didovomu kašli, deś proryvalaś odčajdušna tuha. Ja todi švydko pidvodžuś i — zyrk čerez komyn: oj! Prababa ležyt' na stoli pid bohamy, didova maty. Zhornuvšy ručečky i tež po-svojemu nenače posmichajučyś, ščo vže nihto teper jiji ne bude ni dratuvaty, ni dokoriaty dovhym žyttiam, nabihavšyś i nakolovšy bosi nohy za sto z čymś rokiv, ležyt' tycheseńko vže holovoju do cariv, i kniaziv, i strašneho sudu. Zakrylyś vsevydiašči vičky, uščuchla narodna prystrasna jiji tvorčist', i vsi jiji prokliattia nemovby vyletily z chaty razom z dušeju. Oj koly b chto znav, jaka to radist', koly vmyrajuť prababy, osoblyvo zymoju, v stareńkyh chatach! Jaka to vticha! Chata vraz staje velykoju, povitria čyste, i svitlo, jak u raji. Ja chutko zlizaju na zapičok, zvidty plyhaju v didovi valianci i povz starciv vybihaju stringolov nadvir. A nadvori sonce hrije. Holuby litajuť, nikym ne prokliati. Pirat veselyj hraje lanciuhom i drotom. Na dranj strisi piveń pije. Husy z kabanom jidiat' ščoś z odnoho koryta v povnij zhodi. Horobci cvirińkajuť. Baťko trunu struže. Snih roztaje. Iz strich voda kaple, iz strich voda kaple... Tak ja todi zliz na kupu lozy ta j nu hojdatysia, ta j nu hojdatysia, ta j nu hojdatysia. A po dorozii z vidramy po vodu ide did Zacharko, did koval' Zacharko, ide did Zacharko.

— Oj didu, didu, u nas baba vmerala. Jij že bohu, pravda, — huknuv ja, ščaslyvyj, i počav rehotaty.

— Uch ty, rozbijnyk! — rozserdyvsia Zacharko. — Tak tobi vže smišno, use tobi smišno, oś ja tobi zaraz!.. Hej!

De ž ne vziavsia rudyj byčok Myna, ščo liubyv dukatyś, bo rižky sverbily, a tut šče do bokiv kiziaky prymerzly i živit loskotaly. Tak vin todi, vidčynyvšy chvirtku otymy rohamy, ščo tak zasverbily, i — guru do Zacharka! A toj počav

lajaty prokliatoho Mynu i z krykom: «Riatujte, kyšky vypuskajte!» — upav u kaliužu. Oj, jak ne pobačyť naš virnyj sobaka, ščo Piratom znavsia, jak dukaje Myna kovalia Zacharka, jak torochtiat' vidra, kudkudačut' kury, baťko trunu robyť, iz strich voda kaple, ta jak ne vozhavkaje! Zatachkaly kačky, zasyčaly husy, poliakalyś kury, horobci chto kudy kyš! A vin, kliatyj, oj, jak ne pidskočyť, i, zabuvšy, pevno, ščo na pryvjazi, kynuvś dohaniaty Mynu, i protiah na droti čerez dvir kreščendo taku hučnu notu, ščo drit obirvavsia!

Na jakuś myť nastala tyša. Nad chatoju pidnialyś u nebo holuby, znamenujučy myr i blahodat'. Ja zachlynavsia vid ščastia i tak nasmijavś, ščo prodovžuvaty pyśmom v takomu žanri vže ne vystačaje syl. Tomu, aby ne vpasty zmalečku v symboliku čy biologiizm, perejdu krašče na pobutovu prozu, tym bil'se, ščo vona vže sama nablyžajeťsia.

Z pravoho i z livoho boku vid kolodiazia z-za kluni žuravlynymy kliučamy pojavliajuťsia novi starci. Počuvšy, pevno, niuchom babyn mertvyj duch, slipci bezpomyl'kovo zvertajuť z velykoji dorohy v našu vulyčku i zrazu počynajuť spivat':

Ti-hi-la-a vaši liažuť červjam na rostočeniye-e.

Kosti vaši pryjme syra maty ze-he-mlia-a,

Todi ne pomožuť ni druži, ni brattia,

Til'ky vam pomože mylostynia va-ha-ša-a!

Obvišani velykymy torbamy, zvivšy bil'ma, movby posmichajučyś u nebo, vony spivaly svojich motorošnych piseń, trymajučyś odne za odnoho j za dovh'i posochy. Ot na nych z liutym havkotom i kynuvś Pirat. Vin nenvydiv starciv, krim toho, jomu chotiloś pryslužytysia baťkovi, ščo tež nenvydiv žebrectvo. Til'ky zabuv neobačnyj Pirat, ščo slipi majuť svoju kovarnu povedenciju, v čim vin zrazu j peresvidčyvsia na vlasnij spyni.

— Oj-oj-oj! — žalibno zaskyhlyv vin, koly starečyj vatah Bohdan Cholod operezav joho posochom po spyni.

Teper uže nema takych starciv. I molytov, i torb u bidnosti nema. Nemaje vže ni slipoty, ni bil'm takych šalenych na očach, ni kryvyzny v nohach, ani horbiv... Perevelysia j ščezly razom z kurkuliamy.

Maty bojalaš i nenavydila starciv, ale nadiliala jich zavždy ščedro. Vona bula honorysta, i jij duže chotiloš, aby choč slipi vvažaly jiji za bahatu.

Starciv nalizlo poven dvir. Bohdan Cholod, mohutnij i vže litnij jich vatah, ne liubyv chodyty z torboju po chatach. Ne podobalyš jomu ni liudy, ni sobaky, i nevidomo — buv vin slipyj čy vydiuščyj. Vin dyvyvš til'ky vnyz i mav taki nasupleni brovy, ščo z-pid nych, jakščo j byly v nioho oči, ničoho, krim zemli pid nohamy, ne bulo jomu vydno. A strašnyj buv takyj, ščo pered nym zapyralsia vsi dveri i prymovkalo vse v chatach i siniach, až poky ne odijde. Tomu vin majže ne chodyv nikudy i danynu svoju zbyrav, sydiačy kolo bazaru na rozi. Vin ne prosyv jiji, vin vymahav. Joho ohlušlyvyj liutyj holos ne hodyvš dlia prochannia.

— Podajte meni! Abo kopiječku!.. Abo bublyčka!.. Abo jablučko!.. — hukav vin hriznym chrypkym basom, povnym nezadovolennia j dosady. — Nu-bo, liudy, nu!.. davajte-bo, ščo mylist' vaša! Podajte, nu ščo-nebud'!.. — I koly dovho nihto ne obzyvavš na joho zaklyky, vin liuto hepav palyceju ob zemliu. — Ha! A bodaj vam dobra ne bulo, vovky b vas zahryzly... Po-da-ajte!!!

Oдного razu, vdaryvšy otak kosturom ob zemliu, vin do smerti pereliakav doňku spravnyka Konaševyča, ščo jšla zamrijavšyš na pobačennia do jakohoš panyča.

— Aj, — zojknula pannočka i strybnula jak nesamovyta. — Spasi-i-te!

— Podajte!..

Na druhyj deň policaj Ovramenko ponyzyv starcia v pravach: vin zaboronyv jomu sydity bilia rynku. Cholod osiv na okolyci, na bezliuddi, pid starym chlivom, de joho potrochu zamučyly žorstoki dity okolyšnych miščan.

— Tudy jomu j doroha, idolu. Liudej choč ne bude liakať, — skazav naš baťko j pliuuv. — Ne stareć, čort joho bery, a nače dub, rozbytyj hromom.

Baťko stavyvysia iz znevahoju do Choloda i sam ne znav za ščo, mabuť, za marno pohublenu sylu čy za propaščyj bohatyrščyj holos, ščo zavždy poverhav joho v smutok. Vzahali baťko tak nenavydiv vsiakyj nedostatok, ščo navit' same slovo «bidnist'» ne vžyvav vidnosno svojeji osoby. Zamist' «moja bidnist'» vin mih skazaty «moje bahatstvo», napryklad: «Moje bahatstvo ne dozvoliaje kupyty meni novi, probačte, čoboty».

3 usich starciv baťko vyznavav til'ky odnoho — Kulyka. I choč Kulyk, odiahnenyj u čemerku i velyki neznosymi čoboty, zdavavsia zovni bahatšym vid baťka, vin ne žaliv dlia nioho mylostyni i nikoly ne obrazyv joho slovom. Vin šanuvav mystectvo. A Kulyk zavždy chodyv z banduroju i spivav ne pro božestvenne. Baťko šanuvav u Kulykovi zovnišniu prystojnist' mytcia. Sam že baťko, choč i mav vyhliad pereodiahnenoho u pohaniušču odežu artysta imperatorščych teatriv, spivaty ne vmiv. Lyše inodi, napyvšysia z susidom i druhom svojim Mykolajem Trojhubom, probuvaly udvoch spivaty svojeji jedynoji burlačkoji, zhadujučy burлакuvannia na Donu, ta po Kachovci, ta po kachovščych stepach zaporožkych:

Чувалы тяжелы, да плечушки болят, эх!

Да лучше бы я нанялся судном бортижать,

Лучше бы я нанялся... Э-эх! Да судном бортижать.

Ой да за рюмочку водки... и... и!..

Dali pisnia ne jšla. Vony tiahly jiji, jak važku berlynu proty vody, ale spiv čomuś rozpovzavsia i vščuchav vid nestrojnosti holosovoho ladu. Todi spivci perestavaly dyryguvaty odyn odnomu rukamy i prymovkaly, prykro dyvujučyś svojemu spivačkomu nevminniu, i stychaly vže, i vypyvaly movčky, ščoś tam nukajučy i tiažko zitchajučy: «Oj-oj-oj... nu!..»

Tak. Otže, na čomu my spynylyś? Na starciach.

Hukaje v kaliuži did koval' Zacharko. Myna choče dida prochromyť rohamy. Holuby u nebi. Iz strich voda kaple. Pro pekel'ni muky spivajuť starci. Pirat skaženije. Poverch kupy hnoju piveń kurku topče. Horobci na kluni. A ja na lozi. Ja hojdajuś na mokrij lozi, i kašliaju hučno, j rehoču, ščaslyvyj: ja čuju

vesnu. I tak meni harno. Vse take vesele. I pachne vse hnojem, pachne mokrym snihom, mokroju lozoju.

— Ta-tu-u! Byčok dida topče!

— De?

— U kaliuži-i! — kryčymo razom z pivnem.

Žyly my v pevnij harmoniji z sylamy pryrody. Zymoju merzly, litom smažylyś na sonci, voseny misyly hriaž, a vesnoju nas zalyvalo vodoju, i chto cioho ne znaje, ne znaje tijeji radosti i povnoty žyttia. Vesna plyvla do nas z Desny. Todi nichto ne čuv pro peretvorennia pryrody, i voda todi tekla kudy i jak popalo. Časom Desna rozlyvalaś tak pyšno, ščo u vodi potopaly ne til'ky lisy j sinokosy. Cili sela todi potopaly, hukajučy sobi poriatunku. I tut počynalaś naša slava.

Jak my z baťkom i didom riatuvaly liudej, koriv i konej, pro ce možna napysaty cilu knyhu. Ce buv mij doškil'nyj herojizm, za jakyj mene teper, napevno, poslaly b do Arteku. Todi artektiv šče ne znaly. Davno ce dijaloś. Zabuv, kotroho roku, navesni, naperedodni pasky, povid' bula taka, jakoji nichto, ani did naš, ni didova baba ne znaly.

Voda prybuvala z dyvovyžnoju švydkistiu. V odyn deň zatopylo lisy, sinokosy, horody. Stalo smerkaty, rozhulialasia buria. Revom revlo nad Desnoju vsiu nič. Dzvonyly dzvony. U temriavi daleko deś hukaly liudy, žalibno havkaly psy, i šumila j liaščala nehoda. Nichto ne spav. A na ranok usi vulyci byly pid vodoju, a vona šče prybuvaje. Ščo robyty?

Todi policejśkyj spravnyk posylaje do našoho baťka velyčeznoho policaja Makara.

— Riatuj liudej na Zahrebelli. Potopajuť, čuv? — nakazuje vin baťku syplym holosom. — U tebe čoven na vsiu huberniju, i sam ty moreplaveć.

Počuvšy pro taku bidu, maty zrazu v sliozy:

— Paska sviata?!

A baťko vylajavś, aby zamovkla maty, ta j kaže Makarovi:

— Oj rad by ja liudej riatuvaty, bojusia hricha. Udosvita Chrystove voskresinnia. Sviatoji ž pasky mušu zjisty skybku i vypyty treba po zakonu. Dva misiaci ne pyv. Ne možu pasku znevažaty.

— Siadeš u karciju, —skazav Makar i poniuchav na prypičku žarene porosia. — Zamist' gramoty za vriatuvannia čolovičestva j skotynty, bytymeš bloščyc u bucyharni.

— Dobre, — zdavsia baťko. — Bud' vy neladni, dušohuby. Idu.

Maty, jak zavždy pered paskoju, zdavalasia trochy nesamovytoju, kryknula v žalibnomu rozpači:

— Nu, kudy ty pojideš? Paska!

— Davaj nesviačenu. Hrišyt' tak hrišyt', sidaj, Makare! Chrystos voskres!.. Nalyvajte po druhij! Z vesnoju vas, z verboju, z vodoju, z bidoju!

Otak počavšy rozhovliatyś u subotu, potrošky-pomaleńku posnuly my, prospaly službu božu i tiľky vdosvita z velykymy trudnoščamy staly pidplyvaty čovnom do zatoplenoho sela Zahrebellia. Vsia zahrebel'ska parafija sydila na strichach z nesviačenymy paskamy. Schodylo sonce. Kartyna bula nezvyčajna, nenače son čy kazka. Osiajanyj soncem, pered namy rozkryvsia zovsim novyj svit. Ničoho ne možna bulo vpiznaty. Vse bulo inše, vse krašče, mohutniše, veseliše. Voda, chmary, plav — vse pylvlo, vse bezupynno neslosia vpered, šumilo, blyščalo na sonci.

Vesna krasna!..

My hrebly z usich syl pid mudrym kerivnyctvom našoho baťka. Bulo nam žarko od truda i veselo. Baťko sydiv z veslom na kormi — veselyj i dužyj. Vin počuvav sebe spasytelem potopajučych, herojem-moreplavatelem, Vasko da Hamoju. I choč žyttia poslalo jomu kaliužu zamist' okeanu, duša v nioho bula okean'ska. I same tomu, ščo duši v nioho vystačylo b na cilyj okean, Vasko da Hama časom ne vytrymuvav cijej dysproporciji j topyv svoji korabli v šynku. Kažut', pjanomu more po kolina. Jake tam! Nepravda. Tiľky dovidavś ja pro ce ne skoro. Topyv naš baťko korabli zadlia toho, ščob bodaj choč inodi u

brudnomu šynku maleńka kaliuža joho žyttia obernulaš choč na čas u more — bezdonne i bezkraje.

Voda prybuvala z velykoju liuttiiu. Ne vstyhlo selo otiamytyś, jak opynylosia na ostrovi, i ostriv stav znykaty pid vodoju, potopaty.

— Riatujte-e!..

Bystra tekla po vulyciach, levadach z pinoju i až syčala popid pryźbamy j sinešnymi dveryma, zalyvala chlivy, košary, kluni. Potim, pidniavšyś až na pivtora aršyna zrazu, vvirvalaš v chaty čerez dveri j vikna.

— Oj pro-bi, ria-a-atujte!

Chaty chytalo tečijeju. Revla chudoba po košarach. Pozakliakaly koni na pryponach po šyju u vodi, svyni potopylyś. Z susidnich zadesenškych sil neslo potoplenych rozduťnych bykiv. Voda dobralasia do cerkvy, do samych carškych vrat. Potonulo vse selo. Odyn lyše Jarema Bobyr, naš rodyč po didovomu kolinu, ne postraždav u cij pryhodi. Vin znav prykmety do vsich pryrodnyk javyšč i osoblyvo viryv u myšej. Pro povid' vin dovidavś napered, šče až zymoju. Koly na chreščennia myšva počala tikaty z kluni j komory po snihu, naš chytryj diadečko zrazu dohadavsia, ščo bude vesnoju bida. I jak ne smijalyś todi z nioho durni neobačni kutčany, vin movčky rozibrav na siniach strichu, zrobyv na dachu košaru, pobuduvav schidci, nanosyv povne horyšče sina i zbižžia. I oś, koly selo zamist': «Chrystos voskres», — huka v rozpači: «Riatujte», — velyke Bobyreve simejstvo rozhovlialoś na dachu kolo jasel v otočenni korovy, konej, ovečok, kurej i holubiv, zovsim jak na starij kartyni, ščo vysila kolyś u cerkvi.

— Riatuj-te! Chata plyve!.. — hukaly znyzu.

— Chrystos voskres!

Tut Chrystu doveloś počuty za vodu take, jakoho čuv ni odyn zasidatel' za nevidpovidni dila. Ta šče chtoś pustyv provokacijnu čutku, niby popadia u velykij pist jila skoromne, jake vona oderžovala vprypust z zakrytoho popivškoho rozpodil'nyka. Halasu bulo bahato. Prote, koly vdumatyś, ce ne byly antyreligijni bezbožnyčki rozmovy. Sydiačy na strichach z nesviačenymy

paskamy sered potoplenoji chudoby, virujuči, očevydno, chotily, ščob boh buv trochy bilš uvažnym do stvorenoho nym svitu. Prostiše kažučy, jim chotiloš vid boha, materi božoji i vsich sviatych čohoš kraščoho, a ne takych pryhnoibliujučych i nevčasnych prykrostej.

— Nu spravdi, jaka ce v nečystoho paska, koly jiji, chaj boh prostyt', dovodyťsia jisty nesviačenu. Vsia parachvija na strichach, a v chatach somy plavajuť.

— Chrystos voskres, mokrohuzy! — veselo huknuv mij baťko, koly čoven, proplyvšy poverch tynu v dvir, stuknuvsia nosom pid strichu.

— A, nu johu k lychij hodyni, — obizvavsia z strichy nemolodyj vže čolovik Lev Kyjancija i podav baťkovi čarku. —Voistynu voskres. Riatuj, Petre, ta choč ne smijsia. Skoro on chatu ponese. O, vže vorušyt'sia!

— Oj probi! Riatujte! Pro-o-obočku! — zakryčaly baby.

— «Voskresenija deň prosvitymoš, ljudije! Paska hospodnia, paska od smerti do žyzni i od zemli k nebesi...»

— Riatujte! Topymoš...

Skoro z-za chaty vyplyv nevelyčkyj čovnyk, a v čovnyku j spivci — oteč Kyrylo, diak Jakym i kermanyč za veslom — palamar Luka. Duchovni osoby plavalavy davno pomiž chatamy i sviatyly pasky, pidtrymujučy moral'no-religijnyj riveň parafiji.

— Davajte siudy, batiuško! Dity pasky plačut'.

— Poterpiť, pravoslavni! — hukav oteč Kyrylo. — Preblahyj sozdatel' posylaje nam znamenije v vodach svojich jako blahoe predvozvestije urožaju zlakov i trav... Kudy pravyš, irode! Do strichy, do strichy prav. Oj upadu!

Palamar Luka pryčaliuvav otakečky do strichy. Služyteli kul'tu kroplyly pasky j krašanky vesnianoju sviatoju vodoju i tak potrochu nachvatalysia na cholodi po čarci, ščo vže j zabuly jakoji spivaty.

— Tut, batiuško, ne «voskresenija deň», a «vnyz po matušci» zaspivaty b slid, — požartuvav naš baťko, smijučyš.

— Čoho smiješsia! — rozserdyvsia otec Kyrylo. Vin ne liubyv moho baťka za krasu i nešanoblyvu vdaču. — I tut ty proty boha, nečestyveć, bezvirnyku lukavyj!

— Batiuško, i vy, diače, i ty, palamariu, davajte ščodo spovidannia viry umovymoś odrazu: ja ne proty boha, — veselo skazav mij baťko, pryťahajučy do čovna arkanom napivutoplenu telyciu. — Saško, chvataj jiji rohy. Deržy, ne bijsia! Ja pidvedu arkan pid čerevo... Ne proty boha ja, duchovni liudy, ne proty pasky i navit' ne proty velykoho postu. Ne proty vola joho, i osla joho, i vsiakoho skota joho... I koly ja časom hnivliu joho vsesyl'ne, vseblaheje, vsevydiaščeje oko, tak ce zovsim ne tomu, ščo ja v nioho ne viruju čy viruju v jakohoś inšoho boha.

— Oś budeš ty smalytyś u pekli za otaki slova! — zastupyvsia za hospoda diak.

— Darma, — skazav baťko i, pidvažyvšy telyciu velykym kilkom, lovko vtiah jiji u čoven. — Raz uže ja hrišnyj, tak de meni j smalytyś, jak ne tam, de vy kažete. Zvyčajno, bohu z neba bilš niź nam vydat', ščo j čoho, jakyj ohoń čy vodu pustyty na našoho brata, čy myšvu, čy červu, čy suchovij, čy lyche načal'stvo abo vijnu. Nu, z druhoho ž boku, ja tež, jak božeške stvorinnia, maju svij interes i rozsudytel'niś, choča j dribnu, prote ne zlu i ne durnu nenače. Spravdi, čoho meni chvalyty boha, i osoblyvo na velykdeń, ot za taku povid'? Meni ne zvisni boži plany ščodo takoji porciji vody. Ne baču ja, jake v ocij vodi dobro.

— Puti hospodni nespovidymi, — stroho promov otec Kyrylo.

— Avžež, — zhodyvsia baťko i po-chaziajśky ohlianuv povid'. — V takomu planuvanni vody povynen, očevydno, buty velykyj božestvennyj smysl, ta til'ky pro sebe ja znaju odne: štany v mene mokri i čub ne vysychaje.

— Zamovč, nečestyvciu! — hnivno huknuv otec Kyrylo, i tut raptom stvorylasia prykriśť. Pochytnuvšyś u čovni, sviaščennoslužyteľ zatelipav rukamy i poletiv storč u vodu! A čoven todi chyť na druhyj bik, — od diaka j palamaria til'ky žmurky pišly.

Oj jak že ne zarehoče naše potoplene selo, jak ne vozradujuťsia strichy! Baby, divky, didy, čoloviky, dity! Ot narod! Otak smijatysia z sviatoji pasky, z samych sebe, z usioho v sviti na Velykdeň! I de? Na strichach, v otočenni konej i koriv, ščo til'ky rohy j holovy styrčať z cholodnoji vody. Ni! Nacional'nyj charakter zahrebljan ne pidniavś do verchovyn rozuminnia zakonomirnosti j docil'nosti lycha. Vin spokusyv jich na smich z sviatoji navit' pasky. Dyvliacyś na liudej, usmichavś i mij baťko — velykyj dobryj čolovik.

— Nu j parachvija! Ščovesny otak mokne vže tysiaču, može, lit, i čort jich ne vytopyť i ne vyžene zvidsy. Pryroda!..

Začepyvšy otcia Kyryla za zolotyj lanciuh ručkoju vesla, baťko vytiah joho, jak soma, v svij kovčeh do koriv i ovečok. Potim staly vytiahaty diaka i, vytiahajučy, tak narehotalyś, ščo zabuly pro palamaria Luku, jakoho, mabuť, čy ne zjily raky, zabuv uže. Otaka bula voda.

Zahynulo j ščezlo heť z lycia zemli moje selo ne vid vody, a vid vohniu. I tež vesnoju. Čerez pivstolittia. V ohni teje selo zhorilo za dopomohu partyzanam, i liudy, chto ne buv ubytyj, kydalysia v vodu, ochopleni polumjam.

Zhorila cerkva, perepovnena kryčaščymy liud'my. Vysoke polumja palachkotilo vnoči, triščalo, vybuchalo hluchymy vybuchamy, i todi velyki vohnenni plasty solomy, nemov duši zahyblych materiv, roznosylo vitrom v temnu pustotu neba. Karateli hanialyś po vulyciach i horodach za žinkamy, odnimaly ditej i kydaly v ohoň palajučych chat, i žinky, aby ne žyty vže, ne bačyty, ne plakať, ne kliasty, plyhaly sami vslid za diťmy i zhoraly v polumji strašneho fašystśkoho sudu.

Povišeni dyvylysia vhoru z motorošnych šybenyć, hojdajučyś na viriovkach i odkydajučy na zemliu j na vodu svoji žachlyvi tini. Vse, ščo ne vstyhlo vtekty do lisu, v očerety čy tajemni partyzanśki netri, — vse zhynulo. Ne stalo prekrasneho sela. Ne stalo ni chat, ni sadiv, ni dobrych veselych liudej. Odni lyše pečyśča dovho bilily sered popelu.

Horiv i ja todi v tim vohni, zahybvav usima smertiamy liudśkymy, zviriačymy, roslynnymy: palav, jak derevo čy cerkva, hojdvavś na šybenyciach, rozlitavsia prachom i dymom od vybuchiv katastrofičnych. Z mjaziv mojih i

potroščených kistok varyly mylo v seredyni dvadciatoho stolittia. Škira moja jšla na paliturky i abažury dlia lamp, valialaš na dorohach vijny, vyutiužena važkymy tankamy ostannioji vijny liudstva. I staloš tak, ščo ja ne strymavsia odnoho razu i, vyhukujučy z polumja bojovi hasla j zaklyky do liutoji pomsty voroham, huknuv: «Bolyt' meni, bolyt'!»

— Čoho ty kryknuv? — ukoryly mene. — Ščo pryzvelo tebe do cioho v takyj velykyj čas — bil', strach?

— Straždannia. Ja chudožnyk, probačte, i ujava zavždy skladala moju radist' i moje prokliattia. Vona raptom zradyla mene. Pry spohliadanni lycha zdaloš meni na odnu jakuš myt', ščo zahybaje ne selo moje, a veš narod. Čy može buty ščoś zachlyvišoho v sviti?!

Z toho času ja počav utišaty sebe chymernoju dumkoju, ščo bezdohannist' liudška je v bil'šij miri dilom udači j ščastia, aniž naslidkom česnot.

I buv ja nepravyj, zvyčajno. Nikoly ne treba zabuvaty pro svoje pryznačennia i zavždy pamjataty, ščo mytci poklykani narodom dlia toho, aby pokazuvaty svitovi nasampered, ščo žyttia prekrasne, ščo samo po sobi vono je najbil'šym i najvelyčnišym z usich myslymych blah. Dyvno j žalisno časom dumaty, ščo nema u nas syly i jasnosti duchu projniatysia ščodennym rozuminniam ščastia žyttia, minlyvoho v postijnij dramy j radosti, i ščo tak bahato krasy marno prochodyt' mymo našych očej.

Ale sidajmo šče raz u verbovi čovny, prošu vas. Vižmimo vesla jasenovi i vernimoš na Desnu, na veseli vody toho roku, koly riatuvaly my z baťkom liudej na velykdeń.

Dovho stojala voda vesniana, pamjataju. Šče v pereplavnu seredu bulo jiji bahato po levadach i dolynach, tomu i kosovycia v te lito rozpočalasia pizno.

Zbyralyš my na kosovyciu zavždy dovho. Vže bulo sonce zajde, a my šče zbyrajemoš. Ščo klopotu, a lajky, maty laje kohoš, potim, pobačyvšy mene, jak zaholosyt':

— Uže na vozi, oj!.. Maloho choč by ne braly! Komari zjidiat'!

— Ne zjidiat', cilyj bude, — serdyt'sia baťko.

— Tak utopyťsia v Desni, ot ščob ja propala, vtopyťsia!

— Ne vtopliusia, mamó!

— Nevihlas! Upadeš tam z kruči v prirvu, oj lycho meni!

— Nu, mamó, čoho b ja padav z kruči... hodi... — ja trochy ne plaču.

— Tak kosoju zarižešsia. Kažy, budeš plyhaty pomiž kosamy?

— Ne budu! Oj jij že ty bohu — ne budu!

— Brešeš! Sašečko, ostańsia doma, — blahaje mene maty. — Tam tak strašno v kuščach!

— Ne strašno, mamó.

— Tam že jamy v ozerach!

— Ja ne polizu v jamu.

— Ta hadiuky tam u lisi, oj!

— Nu, mamó, hodi... at!

— Ne jid'-bo, synočku. Ne puskejte joho!..

Na moje šťastia, na materyni prochannia nihto ne zvertaje uvahy. Baťko vostannie ohliadaje voza.

— Čy vse vzialy, ščo treba?

Vse vzialy: kartopliu, cybuliu, ohirky, chlib, kazan, velyku derevjanu mysku, volok, riadno, kosarškyj pryhad, hrabli, — vse vže na vozi.

I oš vidčyniajuťsia vorota, maty chrestyťsia i ščoś prokazuje, koni rušajuť — my jidemo.

Ja ne ohliadajuš. Kolo chaty maty-zozulia kuje meni rozluku. Dovho-dovho, ne odyń desiatok rokiv bude provodžaty mene maty, dyvliacyś križ sliozy na dorohu, dovho chrestytyme meni slid i stojatyme z molytvamy na zoriach večirnich i ranišnich, ščob ne vziala mene ni kulia, ni šablia, ni naklep lychyj.

Dovho vyryvatymuś ja v dorohu, pospišajučy v tryvožnu dalečiń.
Proščannia perejde kolyś u kartyny moji, rozluka zivje sobi hnizdo v mojemu serci. Vsi pokydatymuť kohoś i pospišatymuť nazustrič nevidomomu, i komuś bude žal'. Til'ky ja šče ničoho ne znaju pro se.

Ja ležu na vozi. Navkolo, spynamy do mene, did i baťko z kosariamy. Mene vezuť u carstvo trav, ričok i tajemnyčych ozer. Viz naš uveś derevjanyj: did i pradiid byly čumakamy, a čumaky ne liubyly zaliza, bo vono, kazaly, pryťahaje hrim. Do Desny verstov pjať duže skladnoji dorohy. Perejchaty treba dvi velyki kaliuži z hnylyciamy, ščo nikoly ne vysychaly, dva mosty, potim znovu odnu hnylyciu, potim dva chutory z sobakamy i selo Male Ustie po vuzeseńkych kručenyh vulyčkach, dali treba jichaty vzdovž ričky krutym berehom i bojatyś, ščob ne perekynutyś u vodu, potim treba bulo braty pravoruč unyz i z rozhonu — čerez ričečku brodom, dali na horu i z hory, i znov na horu i z hory, a dali pravoruč raz i druhyj, i znov ponad ričkoju miž osyk i dubiv, i vže až tam, nad samoju Desnoju, bulo moje carstvo.

Po dorozii kosari homonily pro rizne, zlazly z voza przed kaliužamy j na horu, potim sidaly, i ja znovu bačyv navkolo sebe vhorii jich veletenśki spyny, a nad spynamy i kosamy, jaki vony trymaly v rukach, jak vojiny zbroju, u vysokomu temnomu nebi svityly meni zori j molodyk.

Pachne ohirkamy, starym neretom voloka, chlibom, baťkom i kosariamy, pachne bolotom i travamy, deś hukajuť, i... zrazu čuju, derkači j perepilky. Čumačkyj viz tycho rypyt' pidi mnoju, a v synim nebi Čumačkyj Šliach pokazuje dorohu. Dyvliuś ja na moje nebo i povertaju z vozom i kosariamy pravoruč i livoruč, i zorianyj vsesvit povertaje razom z namy, i ja nepomitno lynu v son, ščaslyvyj.

Prokydajuś na berezi Desny pid dubom. Sonce vysoko, kosari daleko, kosy dzveniat', koni pasuťsia. Pachne vjaloku travoju, kvitamy. A na Desni krasa! Lozy, vysyp, kruči, lis — vse blyščyt' i siaje na sonci. Strybaju z kruči v pisok do Desny, myjusia, pju vodu. Voda, laskava, solodka. Pju šče raz, ubrivšy po kolina i vytiahnuvšy šyju, jak lošak, potim strybaju na kruču i hajda po sinokosu. I vže ja ne chodžu, a til'ky litaju, ledve torkajučyś luhu. Vbihaju v lis — hryby. U lozy — ožyna. V kušči — horichy. V ozeri vodu skalamuču — ryba.

Otak ja rajuju dniv dva abo try, až poky ne skosiat' travu. Nošu drova do kurenia, rozvodžu ohoń, čyšču kartopliu, ožynu zbyraju kosariam dlia horilky. Pislia kosovyci počynajem hrebty sino hurtom, i oś potrochu miniajet'sia naš svit čarivnyj: baťko, did i diad'ko stajuti čomuś movčaznymy i zbenteženymy, jakaś pidozra projavliajet'sia v očach: vony počynajuť dilyty kopyci.

Sinokis u nas buv hurtovyj. Joho nihto ne mih podilyty, bo kožen bojavś, ščo jomu prypade ta tretyna jakraz na kolini Desny, jaku ščoroku riže neščadno vesniana voda. Tomu kosyly i hrebly hurtom. Potim dilyly kopyci, i vže til'ky todi kožen stiahav jich u stohy do svoho kurenia. I tak stavalosia čomuś, ne znaju, ščo pry rozpodili kopyc' ni odna majže kosovycia ne kinčalasia myrom. Zavždy čomuś zdavaloś baťku abo diad'ku, ščo chtoś kohoś obduryv na odnu kopyciu, i todi, slovo za slovo, sercia spovnialysia liutoho hnivu i velyki naši baťky počynaly lajatyś, hukaty, a potim bytysia nad začarovanoju ričkoju Desnoju.

Vony bylysia velykymy kilkamy, hrablyščamy, deržakamy vyl, trymajučy jich v oboch rukach, jak drevni vojiny. Časom vony hanialyś odyn za odnym z sokyramy, hukajučyj tak holosno i strašno, ščo luna jšla po Desni, ponad Červjakovym lisom i ponad tychymy, tajemnyčymy ozeramy. Todi my, dity, tež počynaly nenvydity odni odnych, cehto my z bratom Samijlovych chlopciv, i hotovi byly tež kynutyś u bij, ta bojalys'. Dlia povnoty nenvysti u nas šče ne vystačalo lit i nedoli. Do toho ž nam vel'my ne chotilosia vtračaty rybaľške tovarystvo. My odvertalyś i ne dyvylyś todi na malych svojich vorohiv.

Odni til'ky koni ne braly učasti u vijni. Vony paslysia vkupi, odnakovo chudi j mozoliasti, z velykymy vavkamy na potertych spynach, i chytaly holovamy, bajduže dyvliáčyś na nas i odhaniajučy durnych svojich ovodiv.

U cych zapeklych bojach osoblyvoju vidvahoju i chorobristiu vidznačavsia did. Mynulo vže pivstolittia, jak joho ne stalo, ale skil'ky b ja ne žyv, nikoly ne zabudu vojovnyčoji prystrasti, ščo chovalasia v dobrych didovyh hrudiach.

Vin buv zdatnyj do takoho šalenoho nakalu hnivu, ščo jomu mih by pozadzryty najbil'šyj u sviti artyst čy general.

Pid čas boju vin veš palav. Joho vysoki hrudy chodyly todi chodorom. Dudočky svystily kudy popalo, chrypily j kukurikaly z johu hrudej, ale jich perekryvav johu odčajdušnyj bojovyj klyč: «Sybir našoho caria!»

Z cym mohutnim haslom vin kydavsia v ataku, mov spravžnij otaman svoho sinokosu, poky hryža ne valyla johu pid kopyciu, de vin kačavsia todi na spyni, zakarliučyvšy nohy i navit' pal'ci na nohach, chapajučy jiji rukamy i zahaniajučy nazad, jak zloho ducha. Uporavšyś trochy z duchom, did znovu chapav vyla čy sokyru i strimgolov kydavsia v same peklo. Todi zaharbnyk Samijlo ne vytrymuvav didovoho napadu i podavavś navtiky pid duby. Vony bihaly pomiž dubiv i kopyc, ta ne mih uže Samijlo vtekty vid dida. Vže spotyknuvsia vin, zachekavsia, uže počav kryčaty: «Aj, riatujte!» Vže zamachnuvsia did na Samijla sokyroju... Todi ja ne vytrymuvav i zatuljav oči, a vony rubaly odyn odnoho sokyramy, jak drova. Krov lylasia z nych kazanamy. Vony vidrubuvaly odyn odnomu holovy, ruky, vrubalysia v rozpaleni hrudy, i krov, kažu ž bo, lylasia z nych vidramy, kazanamy. Vony to rozbihalysia, to kydalyś odyn na odnoho v ataku z dovželeznymy derevjanymy vylamy, kryčačy:

— Ubju!..

— Prochromliu!..

— Aj, riatujte!..

— Aha-a-a!..

Rozliučenyj Samijlo kydavsia na dida, i prochromliuvav johu žyvit naskriž velyčeznymy kydal'nymy vylamy, i prytyskav do sterni, mov Georgij Pobidonosec zmija. Did tak strašenno kryčav od boliu, ščo lystia na dubach šelestilo, a luna jšla taka, ščo žaby plyhaly v ozera i vorona, pro jaku jtyme mova dali, pidnimalaś nad lisom. Odnak did ustyhav jakoś rozmachnutysia znyzu i tak chriasnuť Samijla sokyroju po lysyni, ščo holova v nioho rozvaliuvalasia nadvoje, jak kavun, i todi Samijlo... Otake-to.

Ci strašni pobojišča zakinčevalysia deś až pidvečir, prote zavždy ščaslyvo. Vsi vyjavlialyś žyvi i neuškodženi, til'ky dovho i važko chekaly vid

vnutrišního vohnu. Otamany byly blidi od syl'noho bojovoho peku i rozchodylysia po kureniach, hrizno ohliadajučyś.

Polumjanyj did dovho ne mih pročachnuty. Vin buv prystrasnyj vojin i vypyvav pislia bijky dobryj hlek cholodnoji vody, ne zabuvajučy perechrestyty vodu pered tym, jak pyt'.

— Davajte vže poludnuvat', čy ščo!

— Jakyj tam poludeń! Večeriaty vže pora, — odkazuvav baťko, pohliadajučy z palkoju nenavystiu na vorožyj kuriń.

Pislia večeri zrazu ž liahaly spaty. Časom ja zasynav šče do večeri, dyvliáčyś na zori, abo na Desnu, abo v vohoń, de varylasia kaša. Todi baťko abo did dovho budyly mene večeriaty, ta vže važko bulo meni rozpliuščyty oči, i ja padav z jich ruk u son, jak lyn v opolonku, til'ky mene j bačyly.

Did liubyv spaty pid dubom. Pered tym jak zasnuty, vin dovho i jakoś tak lahidno pozichav, niby proščajučy svitu vsi joho pustošči, i rozkazuvav kosariam pro molodi svoji lita, pro čumactvo, pro te, jak kolyś vse bulo ne tak. Vse bulo krašče. Ričky j ozera byly hlybši, ryba bil'sha j smačniša, a ščo vže hrybiv ta jahid u lisi — ne perenosyty, ta j lisy byly hustiši, travy — vuž ne prolize, chiba teper travy!

— Ta ščo j kazaty, — zitchav pid kuščem kosar Trojhub. — Use marnije, pohanišaje.

— E-e! — filosofuje did pid dubom. — To bulo kolyś rosy jaki, ta vody, ta bolota dovho stojaly. A tepereńky vže skoro, vydymo, heť-čysto vse povysychaje j zvedeťsia ni na ščo.

— Ehe! Uže, kazav toj, do toho, mabuť, vono jde, — pohodžuvavsia, zitchajučy križ son, Trojhub.

— A komariv bulo! — zachopliuvavsia spohadamy did. — Dychaty ničym, poviryte, ta zdorovi, jak vedmedi. A teper chiba se komari? Tak, nače jich i nema zovsim... Abo derkači. To ž bulo jak počnuť tobi derkaty vnoči, spaty ne možna, ščob mene hospod' pokarav. A zaraz de-ne-de tobi derkne. O, čujete? Mabuť, vže j na jich perevid prychodyť...

Spravdi, dva derkači, ščo počaly perehukuvatysia v travi nad Desnoju, raptom prytychly, nemov počuvajučy, ščo mova jde pro jichniu derkačku doliu.

Ja sluchav ci rozmovy pid dubamy, i tak meni čomuś robylosia toskno, tak žalko, ščo svit spohanije, poky ja vyrostu, i ne bude vže sinokosu todi, ni ryby.

— Chto se tobi kazav? — spytav mene baťko, koly ja pryliz do nioho j počav chlypaty.

— Did.

— Ne sluchaj dida, synku. Did staryj, chiba vin ščo ponimaje. Stari liudy durni. I naš did durnyj, chiba ž rozumnyj? Jomu b til'ky oto jisty ta durnyci vsiaki hovoryty. Ež i prykazka kaže: «holova syvije, čolovik durnije».

— A Desna vysochne, tatu?

— Ta ne vysochne. Cila bude. Spy vže, hodi.

— Tak rybu vylovliat'.

— Ne vylovliat'. Teper, synku, ryba rozumna. Raniš liudy byly durniši, to j ryba bula durna. A teper liudy porozumnišaly, to j ryba stala, choča j dribna, nu, rozumna ta chytra — strach. Chto tam teper jiji pijmaje? Spy.

Ja prysluchajuś. Ščoś zaskrypilo i tycho deś plesnulo na Desni. Dyvliusia — vohnyk: ploty proplyvajut'. Čuty liudśki holosy. Ja todi znov do baťka:

— Tatu!

— Ščo, synku?

— Ščo tam za liudy plyvut'?

— To zdaleka. Orlovśki. Ruśki liudy, z Rosiji plyvut'.

— A my chto? My chiba ne ruśki?

— Ni, my ne ruśki.

— A jaki ž my, tatu? Chto my?

— A chto tam nas znaje, — jakoś žurlyvo prokazuje meni baťko. — Prosti my liudy, synku... Chachly, ti, ščo chlib obrobliajuť. Skazat' by, mužyky my... Da... Oj-oj-oj... mužyky, j kvyt. Kolyś kozaky, kažuť, byly, a zaraz til'ky zvanije zostaloś.

— A did kaže, ščo kolyś komari byly velyki...

— Oto chiba ščo. Na komarach vin znajeťsia bahato. Cile žyttia čumakuvav po stepach, to hoduvav jich, ta hroši potim po šynkach propyvav. Strašno zhadať, ščo bulo...

— A ščo ž, ne bulo? — počuvsia raptom vynuvely holos dida.

— A ščo ž, ne bulo? Movčaly b uže, — sumno jakoś odpoviv u temriavu baťko.

Vony šče pro ščoś hovoryly, ale ja ne vse rozumiv. Počuvav til'ky, zasynajučy, ščo ne vse bulo dobre v davnyu na bilomu sviti. Bulo lycha bahato i velykoho smutku.

Stalo tycho. Chroply kosari pid dubamy. Did dovho protiažno pozichav, potim perechrestyv rota, koriń duba, Desnu i, obklavšyś chrestamy, zasnuv.

Počaly hukaty derkači, perepel, buhaj, šče jakaś ptycia. Skynulaś zdorova ryba sered Desny, tak ja vziav i sobi zasnuv.

Pohodoju u nas na sinokosi ščoś, kazaly, rokiv z pivtorasta zaviduvala vorona. Ce bula, tak by movyty naša famil'na vorona. Vona vozsidala kolo našoho kurenia na vysokij sokoryni i zvidty bačyla vsich nas i vse, ščo my pyly, jily, jaku rybu lovyly, čy de zarizaly derkačyka kosoju čy perepiločku, bačyla usich ptašok u našim lisi, vse čula i, najholovniše, viščuvala pohodu. Vona bezdohanno vhaduvala nablyžennia došču čy hromu šče pry bezchmarnomu jasnomu nebi, i til'ky vžse pislia toho, jak raptom vona kriakne tryči special'nym holosom, did počynav ni z toho ni z sioho kašliaty i pozichaty, i my todi vže nezabarom kydaly hrabli j vyla i tež, pozichajučy, padaly, jak sonni, pid kopyci. Odyn til'ky diad'ko Samijlo ne piddavavsia voroniačym čaram. Navpaky, todi trusyvsia vid hnyvu.

— Ha, ne zdochneš ty! Kyś, nečysta sylo!..

Diad'ko Samijlo ne buv ni profesorom, ni likarem, ni inženerom. Ne buv vin, jak uže možna dohadatyś po odnomu joho imeni i po tomu, ščo tut pysaloś, ni suddeju, ni spravnykom, ni popom. Vin nezdatnyj buv na vysoki posady. Vin navit' ne buv dobrym chliborobom. Vin vvažavś pohany m chliborobom. Joho rozumovych zdibnostej ne vystačalo na siu skladnu i mudru profesiju.

Ale, jak i kožna majže liudyna, vin mav svij talant i znajšov sebe v niomu. Vin buv kosar. Vin buv takyj velykyj kosar, ščo susidy zabuly navit' joho prizvyšče i zvaly joho Samijlo-kosar, a to j prosto Kosar. Oruduvav vin kosoju, jak dobryj maliar penzlem, — lahko i vpravno. Koly b joho pustyly z kosoju prosto, vin obkosyv by vsiu zemnu kuliu, aby til'ky bula dobra trava ta chlib i kaša.

Poza svojim talantom, jak se vodyt'sia často sered vužkych fachivciv, vin buv liudynoju nemudroju i navit' nemičnoju.

Jak ne proklynav vin voronu, jak ne zahrožuvav jii kulakamy, a ne mynulo j pivhodyny, jak z-za lisu nasunulaś velyka temno-syza chmara j počav nakrapaty došč.

Vorona znala kožneho z nas jak obluplenoho, bačyla — čto čym dyše i čoho choče. Raz baťko, rozserdyvšyś za došč, ščo vona nakarkala, poprosyv Tychona Bobyria, jedynoho myslyvcia na vsiu okruhu, zastrilyty jiji z šompol'noji rušnyci. I ščo vy dumajete? Ne vstyh šče baťko zatulyty rota, jak vona znialaś iz svojeji sokoryny j pereletila za Desnu na vysokyj dub. I choč Tychon kategorično vidmovyvsia striliaty ne dozvolenu zakonom božym ptyciu, vona povernulasia z duba til'ky vvečeri i nakarkala takoho došču j hromu, ščo pohnojila vse sino.

Tut čytač može skazaty, ščo taka vorona netypova i ščo došč mih pohnojity sino i bez jiji karkannia, i bez didovoho kašliu, na osnovi čysto naukovoho meteorologičneho prognozu. Ja skažu, — tak, možlyvo. Ale ja j ne zbyravś pysaty pro typove. Ja opysuju til'ky take, ščo bulo kolyś na Desni jakraz tamečky, de v neji vpadaje Sejm.

Do reči, raz uže mova zajšla pro pohodu i pro myslyvcia, jakyj odmovyvsia vbyvaty vyščeopysanu voronu, dovedet'sia opysaty j samoho myslyvcia. Til'ky

dlia povnoty kartyny sprobujemo, zmaliuvaty joho nepovtornyj obraz ne zvyčajnym sposobom, a, tak by movyty, z točky zoru kačok, ščo vodylyś u našomu ozeri. Zrobyty ce dovedeťsia ne tak dlia krasoty styliu, jak dlia bil'šoji pravdy, bo vin že kačok ubyvav, a ne vony joho.

— O! Vže kul'haje... — kriače bulo stara kačka svojim kačeniatam. — Kyš u sytniak! Ač, chytajeťsia, dobra b jomu ne bulo...

Kačeniata myttiu chovalyś chto kudy, kačka tež nepomitno znykala pid vodu. Na ozeri stvoriuvalaś tyša. Do bereha nablyžavsia Tychon z riabym myslyvśkym sobakoju. Jakščo, pustujučy sered latattia, kačeniata robylyś nesluchniani, zbentežena maty kačka miscia sobi ne znachodyť:

— A riatujte, cilyťsia! Bačyte? Zaraz bachne tak, ščo pirja z kohoś poletyť...

Tychon Bobyr dijsno vže cilyvsia z bereha.

— Nu, ščo ž teper bude? Oj probočku, propaly my... Tycho ž bo, kažu, ne chliupajte, bodaj vy povyzdychaly!.. — krikala kačka z rozpaču.

Kačeniata prytychaly j ne ruchalyś... Nide ne šelesne...

Tak. Nu, teper, poky hriane toj postril, my majemo čas rozpovisty pro Tychona zi svoho, liudśkoho boku. Čolovik vin buv bidnyj i tomu, aby ne vytračaty zajvych zariadiv, musyv zrobytysia snajperom. Prote vbyvaty dykych kačok jomu dovodyloś nečasto. Čomu? Oś čomu. U Tychona odna noha ne bula v zlahodi z druhoju. Vona bula značno korotšoj, toneńkoju i ne rozhynalasia navit' u sni. Vnaslidok takoji dialektyky pryrody vsi kačky, nyrcki, kuročky, čajky, vse naše ptastvo vpiznavalo joho šče zdaleka i chovaloś u sytniak abo u vodu, pid latattia. Tak čynom navit' kryva noha i ta časom služyla harmoniji pryrody, jiji rivnovazi.

Krim toho, harmoniji pryrody u velykij miri spryjala i Tychonova rušnycia. Vona bula taka starovynna, ščo jiji kurok myslyveć nosyv zavždy v kyšeni i nadvav joho kudy slid vže pered samym postrilom. Cilytyś Tychon liubyv dovho.

— Nu striliajte vže, diad'ku, — šepoču ja Tychonovi, a serce zavmerlo vid strachu: nu, zaraz trachne! — Striliajte... On vže vplyvajuť... Chiba ne bačyte... Nu, diad'ku!..

Ja chutko nabyraju povitria i perestaju dychaty. Vid do toho čekannia robliusia synim. Odnak postrilu ne vidbulosia. V samyj najvyrišal'nišyj moment raptom vyjavylaš vidsutniť kurka. De kurok? Vin, pevno, odvalyvsia i zahubyvs' u travi. Dovho my šaryly kruhom u travi j pid kuščem, vže sonce počalo zachodyty, — nema kurka. Oj jakyj ja neščasnij! A tut kačky rozlitalyś i siudy i tudy. Stara tež pomityla, ščo v nas dila pohani, j sobi vplyvla z cilym vyvodkom.

— Striliajte vže, čoho posnuly! — čuty, hukaje zdaleka baťko.

— Ni, diad'ku, siohodni ne vyjde. Kurok, mabuť, čy ne doma v žyletci zabuv, — sumno vidpoviv baťkovi Tychon i zakul'hav do sela.

Ja trochy ne zaplakav. Sobaka tež zrobyvsia neveselyj i, pokrutyvšyś, znechotia potiupav heť. Kačky radily, hulialy, pleskalyś. Uže i v nič pišlo, a vony vse pleščuťsia.

Ščob vy znaly, ni na jaku inšu ptyciu, krim kačok, u Tychona ne pidnimalasia ruka. I cilkom zrozumilo: vsiake ptastvo, jak-ot: derkačiv, perepilok, kulykiv, kuročok — možna bulo vykosyty kosoju v travi, jakščo pidverneťsia abo vpijmaty. A vže tam pro val'dšnepiv, dupeliv, kronšnepiv — nihto navit' i ne dumav, ščo vona je vzhali z sviti. Litaje ščoś pid lisom, jak tiń, a ščo vono — chrin joho znaje. Ne vhladyš.

Dykych zviriv tež bulo malo — jižak, zajec, tchir. Vovky perevelyś, i navit' same slovo «vovk» vvažaloś vže nače didovoju lajkoju: «ha, vovk by tebe zživ». Vodylysia levy, nu tež duže ridko. Odyn lyše raz po vysypu Desny projšov buv lev, ta j to, komu ne rozkazuju, nihto viry ne jme.

A bulo oś jak. Postavyly my z baťkom peremety v Desni i plyvemo do kurenia v dušohubci na palec od vody. Voda tycha, nebo zoriane, i tak meni choroše plysty za vodoju, tak lahko, nemov ja ne plyvu, a lynu v syniomu prostori. Dyvliuś u vodu — misiać u vodi smijet'sia. «Skyńsia, rybo», — dumaju — skydajet'sia ryba. Hlianu na nebo: «Zirko, pokotysia», — kotyťsia. Pachnuť

travy nad vodoju. Ja do trav: «Dajte holos, travy», — hukajuť perepilky. Dyvliuś na čarivnyj, zalytyj sribnym svitlom bereh: «Javysia na berezi lev», — pojavliajeťsia lev. Holova velyčna, kudlata hryva i dovhyj z kytyceju chvist. Ide povoli vzdovž vysypu nad samoju vodoju.

— Tatu, hliańte — lev, — šepoču ja baťkovi, jak začarovanyj.

— De tam toj lev. To ž... — dali baťko počav pyl'no vdyvliatysia, i, koly čoven porivniasia z levom, baťko pidniav veslo i hučno liasnuv plazom po vodi. Oj, lev todi jak strybnie ta jak rykne! Luna pokotyliasia hromom. Z mene vylitaje duša. Veś bereh, kruči, lozy, — vsia okruha perepovnylaś trepetom. Baťko trochy vesla ne vypustyv i, vže na ščo buv chorobryj, a tež zasmutyvsia i sydiv neruchomo, až poky našu dušohubku ne odneslo vodoju i ne prybylo do krutoho bereha. Posydivšy šče movčky z pivhodyny, my ohlianulyś — ni vysypu, ni leva: podavsia deś u lozy.

Do samoho ranku horiv u nas vohoń na kureni nad Desnoju. Meni bulo strašno i čomuś žalko leva. My ne znaly z baťkom, ščo robyty, koly počne vin jisty našych konej čy dida, ščo spav pid dubom. Ja dovho prysluchavś, čy ne hukne vin šče raz. Ne huknuv. Pered snom meni tak palko zachotiloś rozvesty leviv i sloniv, ščob bulo krasyvo skriž i ne zovsim spokijno. Meni nabrydly odni teliata j koni.

Na druhyj deń kazaly vže, ščo nenadovho poščastylo tomu levovi zvil'nytysia z klitky. Koly trapylaś avarija pojizda pid Bachmačem i klitka mandrivnoho zviryncia polamalaś, vplyhnuv vin na voliu, hlianuv navkruhy, i tak jomu, očevydno, stalo pohano, tak ostohydly hliadači, j pryborkuvači, i vse na sviti, ščo vin machnuv na vse ta j podavsia na Desnu znajty sobi choč trochy vidpočynku. Til'ky ne pryjšov vin i trydciaty verstov, jak dohnaly johu, otočyly z usich bokiv i vbyly, bo vin buv lev. Ne mih že vin chodyty sered teliat i konej. Johu ž u viz ne zapriažeš, jaka z nioho koryst'. Koly b šče vmiv vin havkaty čy mekaty, — holos ne hodyťsia: hukaje tak, ščo lystia vjane j travy steliat'sia... Nu dobre... Oj, ščo chj ja pyšu! Zdajeťsia, ne plyv ja čovnykom tijeji noči po Desni. Plyv baťko sam, a ja ležav na kureni, pid dubom, kolo dida. Može, j tak. Nu, lev že vse-taky prochodyv našym berehom! I deś kolo Spaškoho vbyly johu stražnyky!

Tut nad levom, dumaju, pora postavyty krapku i perejty do opysannia domašnych tvaryn, bo vže počuvajeťsia jakaś nepevnisť v peri: vže prokydajut'sia moji redaktory v meni. Vony žyvut' navkolo mene skriž. Odyn za livym vuchom zzadu, druhyj pid pravoju rukoju, tretij za stolom, četvertyj v ližku — dlia ničnych redakcij. Vony povni vsi zdorovoho hluzdu i nenavydiat' nejasnosti. Jich meta — ščob ja pysav abo tak, jak usi, abo trochy krašče čy trochy hirše vid inšych.

Tam, de moje serce cholone, vony pidihrivajut' joho; de ja počynaju palaty v ohni svojich prystrastej, vony rozcholodžujut' mij mozok, aby čoho ne vyjšlo.

— Nechaj, — kažu, — ščoś vyjde. V mojemu dili treba, ščob vyjšlo. Blahaju!

— Ni!

— Čomu ne napysať, ščo koly ja buv chlopčykom na Desni, meni chotiloś, aby skriž vodylysia levy i ščob dyki ptyci sidaly meni na holovu j na pleči ne til'ky v snach?

— Ce nepravdopodobno, i potim cioho možut' ne zrozumity.

— Taž ja maleńkyj buv i šče ne mav todi zdorovoho hluzdu. Ja počuv todi, ščo vono može pryhodytyś.

— Dlia čoho?

— Nu, može, dlia ščastia.

— Vykresliujem. Adže leva možna bulo b ne pobačyty, jakščo ce navit' vzahali ne fantazija.

— Oj!.. Nizaščo!..

— Spokijno. Joho možna zaminuty čymś bilš spivzvučnym. Možna napysaty pravdyvo pro konej. Buly ž u vas koni?

— Meni pro konej soromno pysaty.

— Čomu?

— Vony byly chudi j nekrasyvi.

— Nu, todi možna jich uzahal'nyty jakoś.

— Jich ne možna uzahal'nyty. Vony byly korostiavi. Krim toho, naši koni byly neveseli.

— Nu j ščo z toho?

A vony taky spravdi byly neveseli, i tomu pered tym, jak jich opysuvaty, zhadaju krašče ja ščoś utišne, a dali vže j do konej perejdu.

Prožyvav u nas dovho sobaka Pirat. Ce buv velykyj na zrist, nemolodyj vže, považnyj i serjoznyj pes z dvoma volochatymy chvostamy i z dvoma paramy očej, z jakych verchnia para, koly prydyvytysia blyžče, vyjavlialasia paraju rudych pliam na temnomu lobi.

Jakoś odnoho razu, zahubvyšyś u Borzni na jarmarku, de baťko prodavav diohoť, Pirat ščez. Požalily my joho, ta na tomu j skinčyloś. Až oś v nediliu, tyžniv čerez pjat', jakraz pislia obidu, koly my sydily vsi kolo chaty, luzajučy nasinnia, dyvymoś — bižyt' Pirat, zamorenyj, chudiučyj. Uzdrivšy zdaleka veś naš rid i chatu, vin upav dodolu i povz do nas krokiv, može, sto na žyvoti, perekydajučyś na spynu i holosno plačučy vid povnoty ščastia, mov bludnyj syn u sviatomu pyśmi.

— Ce ja, vaš Pirat, vpiznajete? — havkav vin križ sliozy. — O, jakyj ja ščaslyvyj! Jak tiažko bulo meni bez vas!.. Poviryte, trochy ne zdoch vid smutku, trochy ne skazyvsia, jij-bohu.

Vin tak zvorušyv nas sliźmy, ščo navit' baťko, jakyj nenavydiv odvertist' počuttiv, i toj malo ne splaknuv. Otake buvaje na sviti! Prostyj sobaka, a tak zbentežyt' čolovika. Maty plakala revno, prykazuvala z nevymovnoju usmiškoju: «Ha bodaj ty zdoch! Nu vy podumajte, sobaka, a takyj žalisnyj i take vytvorijaje. Ač jak povzaje. Ťchu, de ty, v nečystoho, vziavsia?»

Ničoho kazaty, rozumnyj buv, dobryj pes. Vin korystavś u nas vsima blahamy sobačoho žyttia ne til'ky za te, ščo buv virnym storožem i dozorcem. Vin buv pes-trudiaka. Vin liubyv dopomahaty v gospodarstvi, vykonujučy za vlasnoju iniciatyvoju vsiaku robotu: nosyv z horodu ohirky v zubach i skladav u sadu v odnu kupku, vypyvav zajvi kuriači jajcia. U nioho pidrostav uže syn,

tež Pirat, šče molodyj, veselyj, sprytnyj sobačka. Vin veselyv svojeju artystyčnoju naturoju cilyj kutok. Liubyv hru. Buv, tak by movyty, sobačym artystom. Hrav z teliam, z porosiatamy, kurmy, hrav z holubamy j hušmy našymy j čužymy. Časom udvoch iz svojim baťkom, viddavšysia vysokomu sobačomu natchnenniu, vony dohravalyś do takoho, ščo hra zakinčuvalaś kalictvom čy smertiu jich partneriv, i todi obydvja artysty abo tikaly, kudy oči dyvylyś, abo prudko chovalyś v tiutiun, ščob peresydyty hostryj period svoho šel'muvannia, poky liudy ne pozbyrajuť pirja i ne pojidiat' zasmaženi žertvy mystectva. Maty zapevniata, ščo koly my jily otak u sadu kurku, obydvja Piraty dyvylyś na nas z tiutiunu i po-sobačomu smijalysia z nas.

— Ha bodaj vy podochly! — hrymne bulo raptom did strašennym holosom, kydajučy v artystiv kistkoju.

Ošel'movani vynuvati mytci kydalyś movčky navtiky, lamajučy tiutiun, bodaj jim dobra ne bulo.

Otož lize take v holovu. Ne spohady, a kazna-ščo. Mo- I že, perejty do konej?

Da, tak ot koni...

Zdavaloš meni, ščo koni j korovy ščoś znajuť, jakuś nedobru tajemnyciu, tiľky nikomu ne skažuť. Ja počuvav jich polonenu temnu dušu i viryv u viščuvannia čerez nych, osoblyvo, vnoči, koly vse žylo po-inšomu. Koni vodylysia v nas rizni, bo baťko často jich minia v jarmarku. Buly časom chytri j nedobri koni. Buly neščaslyvi, obraženi mužyčki kinški duši. Buly pereliakani, zakliati, sturbovani abo zavoroženi naviky hrišnyky koniači. Ale vsi vony byly okremi vid nas, pryhnohleni, zasudženi bezpovorotno i naviky. I ce bulo vydno po zachodi soncia, koly dovho dyvytysia zblyžka u velyke temno-syze kinške oko.

Odyn kiń u nas zvavsia Muraj, druhyj Tiahnybida. Obydvja vony byly nemolodi, suchorliavi, nekrasyvi koni. Vže ne pryhaduju, ta, može, i nihto ne znava harazd, jaka bula v jich mašť. Korosta z nych až sypalasia skriž, i vže vony čuchalyś, ob ščo tiľky možna. I kudy bulo ne hlianeš u dvori, skriž na vsich kilkach, ušulach vydnylysia slidy jich čuchannia, nenače veś dvir buv u

korosti. Tomu, očevyдно, ni v žytti šče, ni v pyśmenstvi ne isnuvalo chlopčyka, ščo tak by mrijav pro kinšku krasu, jak ja, i tak by soromyvś potvornosti.

Muraj buv uže vel'my staryj i neveselyj. Tiahnybida choč i molodšyj, zate rozumnišyj i dobrišyj za Muraja, prote pidirvanyj na nohy, i tomu, koly vin passia časom u boloti, nohy v nioho zakliakaly i vin padav, miž kupjam u bahno i musyv tam ležaty do ranku, bo koni ž ne prosiat' dopomohy. A vže rankom, prokynuvšys pid siriakamy j svytkamy, my vytiahaly joho z bolota na suche za chvist, jak ichtiozavra. Vin dozvoljav ce robyty i dyvyvś na nas, malych, z podiakoju i, jak nam zdavalosia, z liubovju. I ja liubyv joho za neščaslyvu doliu i za rozum. Vin buv rozumnyj i dobryj kiń, til'ky nu absoliutno, až ninajmenšoji kraplynočky čohoś tam herojičnogo, čy maliovnyčoho, čy toho, ščo v pisniach i v koliadkach pro konej spivajuť. I ne pytajte, — ne bulo j natiaku. Ach, jakych my maly nekrasyvych konej! Zhadaju, i dosi žal' i sorom, choč i projšlo vže pivstolittia. Trudno žyloś jim u nas. Roboty bahato, korm pohanyj, zbruja sterta, nijakoji pošany. Liuto časom kryčav na nych baťko, i kliav, i byv jich raz u raz po čim popalo, važko dychajučy i polotnijučy od hnivu.

Jakoś odnogo razu nad Desnoju pidsluchav ja vnoči, na sini ležačy i dyvliučyś na zori, jak pislia dennoji važkoji praci koni rozmovlialy miž soboju, pasučyś. Rozmova šla pro nas, jakraz pro baťka.

— I čoho vin takyj lychyj, ty ne znaješ?

— Ne znaju. Ja ledve stoju na nohach, otak natiahavsia.

— A ja ščo znaju? Tež ničoho. Znaju chomut, holobli i puhu. I šče chiba joho lajku.

— Znaju i ja joho lajku. Nasluchavś dovoli. Tak čomuś sumno i nedobre meni.

— Sumno j meni. Kolyś ja bihav ponad chmaramy, — Tiahnybida rozihnuv šyju i podyvyvś za Desnu. — Tysiači lit, šče do voziv i oranok, na mojij spyni jizdyly proroky. Buly v mene todi šče kryla. A praščur mij buv kinškyj car čy boh, kolyś kazaly maty.

— Buly i v mene kryla, ta nema. Ni kryl u mene vže, ni krasny, til'ky vavky na spyni. Choč by sidelku zrobyv poriadnu, sidelky nemaje. I tak duša pryhnohlená joho nedobrotoju, a vin, ne znaju, jak tebe, poviryš — nema tijeji dnyny, ščob ne byv. A tol'k jakyj: valiusia z nih.

— Ce pravda. Til'ky ne nas vin bje.

— Balakaj! Ne nas! Bolyt' že nam?

— Konyku, vin bje nedoliu svoju. Chudi my, korostiavi, i syly v nas malo, ot ščo. A natura v nioho starovynna, herojska, chiba jomu takych treba, jak my? Učora, koly zahruz ja z vozom u kaliuži, i vin troščyv mene pužalnom i nosakamy, i kryčav, rozziavyvšy rota, jak lev, pomityv ja v joho očach straždannia, ta take palke, bezdonno hlybočenne, — kudy tam naše! I ja podumav: i tobi bolyt', proklyatyj, bidnyj čoloviče.

— Tycho. Pasimosia movčky. Oš joho chlopeć zoriye, — skazav Muraj, pomityvšy mene pid kopyceju.

Vid toho času ja ni razu ne vdaryv konia.

— Pustiť koliaduvat'! — čuju holos divočyj znadvoru. Ja — zyrk u vikno: to ne povnyj misiać z zorianoho neba usvityv u chatu pered Novym rokom. V maleńkim vikonci, jakraz proty peči, roževije na morozi divoče lyce.

— Pustiť koliaduvat'! — pytajet'sia šče raz.

— Spivajte! — holosno odkazuje maty.

— Komu?

— Saškovi!

— «Molodeć Sašečko ta po torhu chodyv, sviatyj večir...» — zaspivalo zrazu až čotyry divky, i vže chto znav, čy to vid morozu, čy taki divčata i slova koliadky u zymovyj večir, til'ky spiv lunaje tak dzvinko i hučno i svit stav odrazu takyj uročystyj, ščo v mene, malocho, až duch zachopylo. Prytulyvšysia na lavci kraj vikna pid rušnykamy, ščob ne pomityly divky, ja veš peretvoriujuš na sluch. I vony todi dovho i povil'no, niby lynučy v bezmežnu dalečin času, na simsot, može, lit, vyspivujuť meni talan. I oš, vsluchajučyš v

čarivni slova, ja počynaju vydity: velykyj molodec, chodžu ja po torhu z konem sered kramariv i kupciv. I mušu ja niby prodaty konia, bo slova moji spivaly tak: «Oj koniu, koniu, ty porado moja. Oj porad' ty mene, ta prodam ja tebe za malu cinu, za sto červinciv». A kiń u jablukach, šyja kruta, červona strička v hryvi, odspivuje meni na vucho ne prodavaty joho i spohadaty pro sebe. Ja počuvaju bilia vucha joho nižni mjaki huby, a slova konevi u divčat taki, ščo povik pamjatatymu: «Oj čy ty ne zabuv, jak u vijšku buv, jak my z toboju byly z ordoju, da jak že za namy turky vlahaly, oj, da ne sami turky, popolam z tataramy. Da dohnaly ž bo nas až na tychyj Dunaj, do krutoho bereha, — sviatyj večir...»

Ščo ž meni robyty? Vže koni voroži iržuť na Dunaji i voroži strily pijut' nedoliu meni. Todi, rozkryvšy šyroko oči, ja počuvaju, niby jakaś syla pidnimaje mene z lavy i vynosyt' z chaty priamo na konia, i tut kiń mij skočyv, «Dunaj pereskočyv, da Dunaj pereskočyv, kopyta ne vmočyv, i ni šabli kincia, ni mene, molodcia, — sviatyj večir...».

Ja vertajuś z Dunaju do chaty, ohliadajuś: až i maty spivaje, hojdajučy kolysku, i v neji zovsim ne chatnia mrija, ščoś zovsim ne budenne, niby sama vona tež lyne deś u prostorach svoho sercia, i divky za viknom na morozi pid zorianym nebom. Oj jak harno! A Dunaj šyrokyj ta hlybokyj. Voda cholodna, až syčyt'. A po tim boci turky j tatarva liutujuť, ščo tak bahato ja jich potoptav konem.

Potim spivaly druhi j tretii divky. Čoho til'ky ne čuv ja pro sebe. Tam uže ja i zbyrav vijška, až zemli važko, i vybyvav vorota u čuži horody, i orav pole syzomy orlamy, i zasivav pole dribnym žemčuhom, i mostyv mosty vse tesoviji, i postylav kylymy vse šovkoviji, i svatav panianočku z-za Dunaječku, z-za Dunaječku korolevu dočku. I lisamy jichav — lisy šumily. Mostamy jichav — mosty dzvenily. Horodamy jichav — liudy stričaly, pozdorovlialy, — sviatyj večir...

Potim mene perenosyly vže zovsim sonnoho na pič. Tam ja i zasynav na žyti sered piseń, micno obnimajučy za šyju svoho jablukatoho konia. Tam ja davav sobi slovo nikoly ne prodavaty joho ni za jaki skarby. Tak i ne prodav ja joho po sej deń. Oj koniu, koniu, ne prodam ja tebe. Jak by časom ne bulo meni

trudno, jak turky j tatarva ne obstupaly na torhu mene, ne rozlučusia z toboju ni za jaku cinu.

Ot jaki buly u nas koni.

Mynuly trochy zhodom kosovycia j žnyva. Pospily hruši j jabluka na spasa. Malyna j vyšni odijšly davno. Štany meni pošlyly novi z dovhymy chološamy i povely do školy.

Učyteľ Leontij Sozonovyč Opanasenko, staryj už, nervovij i serdytyj, očevydn, čolovik, nosyv zoloti gudzyky j kokardu. Vin zdavavsia meni velyčeznym panom, ne menšym od spravnyka čy suddi. Na zrist vin buv vyščyj od baťka, ščo takož nadavalo jomu hriznoji syly.

— Это твой? — spytav vin baťka, zyrknuvšy na mene z-pid okuliariv utomlenymy očyma.

— Так, звynиť, se mij chlopeć, čy, skazaty b, ребятёнок меншеńkyj, — vidpoviv baťko tychym čužym holosom, smyrennym, jak u cerkvi.

— А как зовут?

— Saško.

— Тебя не спрашиваю. Пускай сам ответит, — skazav tonom slidčoho učyteľ i znovu prochromyv mene svojim sirym okom.

Ja movčav. Navit' baťko i toj jakoš trochy zliakavš.

— Ну?

Ja včepyvsia odnoju rukoju v baťkovi štany, druhoju za šapku i chotiv buv skazaty svoje imja, ta holosu ne stalo. Rot spustiv i vysoch.

— Как? — nachmuryvsia včyteľ.

— Saško, — prošepotiv ja.

— Александр! — huknuv učyteľ i nevdovoleno hlianuv na baťka. Potim znov pereviv na mene oči i postavyv meni najbezhluzdíše i najdurníše

zapytannia, jake til'ky mih pryдумaty narodnyj učytel': — А как зовут твоего отца?

— Ба'тко.

— Знаю, что ба'тко. Зовут как?!

Nu, ščo vy skažete? My hlianuly z ba'tkom odyn na odnoho i zrazu dohadalyś, ščo dilo naše prohrane. Prote v ba'tka bula šče, pevno, jakaś krychitka nadiji.

— Nu, skažy, synku, jak mene zvut'. Kažy-bo, ne bijsia, nu!

Ja odčajdušno zakrutyv holovoju i tak kruto odvernuvś, ščo trochy ne vpav, koly b ne vderžavsia rukoju za ba'tkovi štany. Jakaś nud'ha pidstupyla meni do horla. I tak meni stalo pohano, pohano.

— Nu, kažy-bo, ne krutyś. Čoho movčyš, nu? — I ba'tko chotiv pidkazaty meni svoje imja, ta, vydno, tež posoromyvś. — Ne skaže, zvyniajte, malyj šče. Soromyt'sia.

— Не развитой! — promovyv nerozumnyj učytel'.

My z ba'tkom pišly het'.

Bulo se v daleki stari časy, koly my ne maly šče zdorovoho rozumu. Todi šče ne znav ja, ščo vse prochodyt', vse mynaje, zabuvajeťsia j hubyťsia v nevpynnij zmini hodyn, i vsi naši pryhody i včynky tečut', jak voda, miž berehamy času.

A ne zanadto vže ja slavoslovliu starych svojich konej i selo, i staru svoju chatu? Čy ne pomyliajuś ja v spohadach i počuttiach?

Ni. Ja ne pryverženeć ni staroho sela, ni starych liudej, ni starovyny v cilomu. Ja syn svoho času i veś naležu sučasnykam svojim. Koly ž obertajuś ja časom do krynci, z jakoji pyv kolyś vodu, i do mojeji biloji pryvitnoji chatyny i posylaju jim u daleke mynule svoje blahoslovennia, ja robliu tu lyše «pomylku», jaku robliat' i robytymut', skil'ky j svit stojatyme, duši narodni žyvi vsich epoch i narodiv, zhadujučy pro nezabutni čary dytynstva. Svit odkryvajeťsia pered jasnymy očyma peršych lit piznannia, vsi vražennia

buttia zlyvajuťsia v nevmyrušču harmoniju, liudianu, dorohocinnu. Sumno i smutno liudyni, koly vysychaje i slipne ujava, koly, obertajučyś do najdorožčych džerel dytynstva ta junactva, ničoho ne bačyť vona dorohoho, nebudennoho, niščo ne hrije jiji, ne budyť radosti ani liudianoho sumu. Bezbarvna liudyna ota, jaku posadu ne posidala b vona, i trud jiji, ne zihrityj teplym prominniam času, bezbarvnyj.

Sučasne zavždy na dorozii z mynuloho v majbutnie. Čomu ž ja mušu znevažaty vse mynule? Nevže dlia toho, ščob navčyty onukiv nenvydyty kolyś dorohy j sviate moje sučasne, ščo stane tež dlia nych kolyś mynulym u velyku dobu komunizmu!

Bulo v mynulomu žytti mojich baťkiv bahato plaču, temriavy j žaliu. Nejasni nadiji j marni spodivannia znachodyly sobi mohylu v horilci j svarkach. A najbilš, čoho jim vidpustyla dolia, — roboty, tiažkoji praci. Vsi prožyly svij vik neščaslyvo, kožen po-svojemu — i pradiid, i did, i baťko z matirju. Tak, niby vsi byly narodženi dlia liubovi i maly vsi talant do neji.

Taž, pevno, ne znajšly odne odneho čy ne dohlianuly, i hniv, i nenvyśť, jaki byly ohydni jim cile žyttia, pidkynula jim vorožka-čarivnycia, i vse žyttia obludni prymary nevpynno turbuvaly jich i bentežyly marno. I vse žyttia jich bulo skorbotnym, jak žyttia drevnich.

Vony ne znaly, jak zminyty joho, i, viddajučy perevahu tomu, čoho ne sudyla jim doba, ne poraduvalyś.

Tilky bulo ce tak davno, ščo majže vse vže roztanulo v dalekim marevi času, jak son, i potonulo. Odn lyše Desna zostalasia netlinnoju u stomlenij ujavi. Sviata, čysta rika mojich dytiačych nezabutnich lit i mrij.

Nema teper uže takych ričok, jak ty bula kolyś, Desno, nema. Nema ni tajemnyč na ričkach, ni spokoju. Jasno skriž.

Nema ni boha, ani čorta, i žal' mene čomuś bere, ščo vže nema v ričkach rusalok i vodianykh-mirošnykiv nema. Zate bahato dačnykiv teper kupajet'sia v trusach, na zlo robočym liudiam, v hariačyj litnij čas i, očevyčno, na dosadu, bo čoho ž meni j dosi tak soromno vidpočyvaty tam, de praciujut' liudy?

Todi Desna bula hlybokoju i bystroju rikoju. U nij todi šče ne kupavś nichto, i na piskach jiji majže nichto šče ne valiavsia holyj. Šče nikoly bulo usim. Buly my vsi todi trudiašči čy mali. Divčata ne kupalyś navit' u sviato, soromliačyś skydaty soročky.

Čolovikam z davnich-daven ne lyčylo kupatyś za zvyčajem. Žinky ž bojalysia vodoju zmyt' zdorovja. Kupalyś til'ky my, mali. Bula todi šče divkoju Desna, a ja — zdyvovanym maleńkym chlopčykom iz šyroko rozkrytymy zelenymy očyma.

Blahoslovenna bud', moja nezajmana divyce Desno, ščo, zhadujučy tebe vže mnoho lit, ja zavždy dobrišav, počuvav sebe nevyčerпно bahatym i ščedrym. Tak bahato dala ty meni podarunkiv na vse žyttia.

Daleka kraso moja! Ščaslyvyj ja, ščo narodyvsia na tvojemu berezi, ščo pyv u nezabutni roky tvoju mjaku, veselu, syvu vodu, chodyv bosyj po tvojich kazkovych vysypach, sluchav rybal'skykh rozmov na tvojich čovnach i kazannia starych pro davnynu, ščo ličyv u tobi zori na perekynutomu nebi, dosi, dyvliáčyś časom unyz, ne vtratyv ščastia bačyty oti zori navit' u budennykh kaliužach na žyttievych šliach.

1954-1955 rr.

--- KINEĆ ---

Pereložyv na latynku Petro Pšenyčnyj